

Πανεπιστήμιο Κρήτης
Φιλοσοφική Σχολή
Τμήμα Ιστορίας-Αρχαιολογίας

Α΄ Κύκλος Μεταπτυχιακών Σπουδών
“Αρχαίος Μεσογειακός Κόσμος”

Διπλωματική Εργασία:

Οι αρχιτεκτονικοί μετασχηματισμοί στο εσωτερικό της μινωικής κατοικίας, κατά τη διάρκεια της ΥΜΙ περιόδου, στην Κρήτη

Υποστηρίζουσα: Michela Zambanini

Τριμελής επιτροπή: Ίρις Τζαχίλη, Κατερίνα Κόπακα, Λευτέρης Πλάτων

Ρέθυμνο, Νοέμβριος 2008

*A mamma, papà, Simone, il mio compagno,
Maria Chatzidaki e a tutti i miei amici*

Περιεχόμενα

Πρόλογος	: Πέρα από την είσοδο	1
Κεφάλαιο 1	: Αποσαφήνιση όρων μελέτης και θεωρητικό υπόβαθρό της	2
Κεφάλαιο 2	: Τα δείγματα	7
	“Μεμονωμένες” οικίες	8
	Προφήτης Ηλίας	8
	Αχλάδια: οικία Α	10
	Νεροκούρου: οικία 1	12
	Μη ανακτορικός οικισμός	14
	Τύλισος: οικία Α	14
	Νίρου Χάνι	19
	Παλαίκαστρο: οικία Β (1-22)	23
	Γουρνιά: οικία Ca-Cb	26
	Ανακτορικός οικισμός	28
	Μάλια: οικία Δα	28
	Μάλια: οικία Ζβ	30
	Ζάκρος: οικία Η	32
	Ζάκρος: οικία Δα	33
Κεφάλαιο 3	: Συμπεράσματα	35
	Βιβλιογραφικές συντομογραφίες	37
	Βιβλιογραφία	38
	Κατάλογος εικόνων	47
	Εικόνες	50

Πέρα από την είσοδο...

Ένα σπίτι, σύγχρονο, ακόμα και γνωστό, ακόμα και οικείο, μπορεί να αποτελέσει ένα μυστήριο.

Ανέκαθεν ήταν τα σπίτια - και όχι μεγαλύτερα κτήρια - που κέντριζαν το ενδιαφέρον μου. Ίσως γιατί, εκεί, μένει η συντριπτική πλειοψηφία των ανθρώπων και είναι αυτή η πλειοψηφία που διαμορφώνει, με τον ένα, ή τον άλλο τρόπο, το περιβάλλον, επηρεάζοντας και δεχόμενη επιρροές.

Ανέκαθεν αναρωτιόμουν τι γινόταν, πίσω από τα φωτισμένα παράθυρα, από τις ημιδιαφανείς κουρτίνες, πέρα από την είσοδο επιμελώς κτισμένων σπιτιών και εκκεντρικών κτισμάτων.

Αυτές τις πεποιθήσεις και αυτές τις απορίες μετέφερα στην αρχαιολογική μου έρευνα, από την πρώτη μεταπτυχιακή μου εργασία.

Και αυτές οι πεποιθήσεις και αυτές οι απορίες - σε συνδυασμό με άλλα ερωτήματα που η έρευνα κάποιων χρόνων οφείλει να προκαλέσει - υπήρξαν η κινητήρια δύναμη αυτής της μελέτης, η οποία ευελπιστώ αφενός μεν να δώσει απαντήσεις, αφετέρου δε να δημιουργήσει γόνιμους προβληματισμούς.

Αποσαφήνιση όρων μελέτης και θεωρητικό υπόβαθρό της

Αντικείμενο της μελέτης αυτής, είναι οι αρχιτεκτονικοί μετασχηματισμοί, στο εσωτερικό της μινωικής κατοικίας, κατά τη διάρκεια της ΥΜΙ περιόδου, στην Κρήτη.

Το τι αποτελεί *αρχιτεκτονική μετατροπή*, είναι σαφές: σφράγισμα ανοιγμάτων, συνεπής αλλαγή κυκλοφορίας, μερική επιχωμάτωση χώρων, ανέγερση νέων χώρων, κ.α.

Το *χωρικό πλαίσιο* της έρευνας είναι, επίσης, σαφές: η Κρήτη.

Όμως, οι άλλοι δύο παράγοντες της πράξης, η 'κατοικία' και η 'ΥΜΙ' περίοδος, βρίσκονται σε μια ζώνη σκιάς, για τους μελετητές βιβλιογραφικού και μόνο υλικού.

Η ΥΜΙ διαιρείται σε δύο υποπεριόδους, α και β. Θα ήταν ιδανικό να μπορούσε κανείς να τοποθετήσει τις μετασκευές στη μια, ή την άλλη φάση. Η πράξη θα γινόταν εξίσωση. Αλλά οι ρυθμοί της κεραμεικής – βάσει των οποίων, κυρίως, χρονολογούνται τα ευρήματα – μπορεί να συνεχίζουν για ένα διάστημα και πέρα από την περίοδο που αντιπροσωπεύουν. Η στιλιστική παράμετρος, επιπλέον, αποτελεί μια πολιτισμική παράμετρο. Κατά συνέπεια, η χρονολόγηση είναι δύσκολη, εν απουσία κλειστών συνόλων και καλά μελετημένης στρωματογραφίας.

Αυτή η δυσκολία πρέπει να ληφθεί ιδιαίτερος υπόψη στην εν λόγω μελέτη, διότι η οικονομική και πολιτική κατάσταση στην Κρήτη, μοιάζει να άλλαξε ριζικά κατά την ΥΜΙ, η οποία δεν αποτελεί, από καμία οπτική γωνία, ένα αδιάσπαστο όλο. Συχνά, αυτές οι αλλαγές αποδόθηκαν – όχι πάντα με επαρκή στοιχεία (Πλάτων Λ., 2004: 3) – στο τέλος της ΥΜΙα, και συσχετίστηκαν με την έκρηξη της Θήρας (Driessen J., MacDonald C., 1997).

Για να αξιολογηθούν τα δεδομένα – συμπεριλαμβανομένης και αυτής της υπόθεσης – θα χρησιμοποιήσω τη χρονολόγηση που δίνεται από τους Driessen J. και MacDonald C., στο *Troubled Island*, έτσι ώστε να κινούμαι σε ένα ενιαίο χρονολογικό πλαίσιο, το οποίο να εξασφαλίσει, κατά το δυνατόν, τη συγκρισιμότητα των πληροφοριών.

Η *κατοικία* ορίζεται ως "στεγασμένος χώρος, που χρησιμοποιεί κανείς ως διαμονή" (Τριανταφυλλίδης on-line).

Η ερμηνεία, όμως, ενός οικήματος, ενός κτηρίου ως ιδιωτικής κατοικίας παρουσιάζεται, συχνά, προβληματική: πότε, στο αρχαιολογικό record, μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι ο χρήστης χρησιμοποιεί αυτόν το χώρο, μόνο, για την εξυπηρέτηση των βασικών του αναγκών επιβίωσης; Ένας επιφορτισμένος διοικητικά ένοικος δεν μπορεί να αποτελέσει ίδια μονάδα μέτρησης, με έναν μη επιφορτισμένο διοικητικά ένοικο.

Δυστυχώς, η μόνιμη εγκατάσταση μίας – πυρηνικής, ή διευρυμένης – οικογένειας (Λαγόπουλος, 1997: 8) δεν είναι αυτονόητης αναγνωσιμότητας, και η λειτουργία, η σημασία και ο ρόλος πολλών κτηρίων (λ.χ. των λεγόμενων επαύλεων) είναι, πολλές φορές, αμφίβολα, λόγω της ελλειπτικότητας των ανασκαφικών δεδομένων, ή/και της εκτίμησης των ερευνητών (Πλάτων Λ., 1996: 52-3).

Κατά συνέπεια, βάρος θα δοθεί σε ανασκαμμένες σε έκταση θέσεις και, συγκεκριμένα, σε οικίες σε ανακτορικούς και μη, οικισμούς, καθώς και σε “μεμονωμένα”¹ κτήρια. Για να προστατευτεί η αξιοπιστία των συμπερασμάτων, λοιπόν, η *επιλογή των δειγμάτων* θα ακολουθήσει δύο κύριους άξονες: την ομοιογένεια των κτηρίων, ως προς τον ιδιωτικό τους χαρακτήρα και τις διαθέσιμες βιβλιογραφικές πληροφορίες· αλλά και την “ανομοιογένεια” των κτισμάτων αυτών, ως προς την θέση προέλευσης (ανακτορικός οικισμός, μη ανακτορικός οικισμός, “μεμονωμένη” οικία).

Στόχο, πράγματι, της μελέτης αυτής, δεν αποτελεί η στείρα περιγραφή των κατά περίπτωση μετασχηματισμών, αλλά η ανίχνευση των αιτίων τους, ο προσδιορισμός των μεταβλητών, οι οποίες διαμόρφωσαν το συγκεκριμένο δομημένο περιβάλλον.

Μελετώντας την οικιστική μονάδα, το *σημαίνον*, θα επιχειρήσω να εντοπίσω και να ερμηνεύσω το *σημαινόμενο*, την κοινωνική μονάδα, το νοικοκυριό. Επίσης, θα προσπαθήσω να το τοποθετήσω στα πλαίσια ενός μεγαλύτερου συνόλου, όντας αυτό το σύνολο ο οικισμός του, ή/και η ευρύτερη περιοχή, ή/και ολόκληρο το νησί.

¹ Κατά πόσο τα κτήρια αυτά είναι πραγματικά μεμονωμένα, ή μοιάζουν μεμονωμένα, εξαιτίας ελλιπούς ανασκαφικής έρευνας, δεν καθίσταται πάντα εφικτό να διασαφηνιστεί.

Ο οικιακός χώρος, πράγματι, μπορεί να αποτελεί διάγραμμα οικογενειακού, κοινοτικού, κοινωνικού², οικονομικού, ή/και πολιτικού χαρακτήρα³: το νοικοκυριό είναι ένα δυναμικό και ελαστικό σύστημα, που μπορεί να αλλάξει ανάλογα με τον κύκλο ζωής της οικογένειας, τις οικολογικές και οικονομικές συνθήκες, αλλά και τις οικονομικές, κοινωνικές, ή/και πολιτικές φιλοδοξίες των μελών του.

Μια οικία φανερώνει μέσα, ανάγκες, θέση και πρόθεση του κατόχου του, αλλά, αλληλένδετα, και μέσα, ανάγκες, θέση και πρόθεση του συνόλου στο οποίο ανήκει.

Κατά συνέπεια: μπορεί οι μετασχηματισμοί τους οποίους θα εξετάσω να ανάγονται σε ένα και μόνο φαινόμενο (π.χ. αλλαγή του οικονομικού και πολιτικού συστήματος στην ΥΜΙ Κρήτη); Ή μπορεί να αποδοθούν σε περισσότερες αιτίες; Σαφές είναι, άλλωστε, ότι η μορφή, η οργάνωση και η χρήση του εσωτερικού δομημένου περιβάλλοντος, επηρεάζονται από πολλαπλές, φυσικού και πολιτισμικού χαρακτήρα παραμέτρους: κλίμα, τοπογραφία, διαθέσιμες πρώτες ύλες, επίπεδο τεχνολογίας, διαθέσιμοι οικονομικοί πόροι, λειτουργία και πολιτισμικές συμβάσεις. Ή μπορεί, ακόμα, αυτά τα αίτια να συμπλέκονται και, μάλιστα, να εντάσσονται σε ένα πλαίσιο, όπου εσωτερικές, ενδοκοινοτικές εξελίξεις και εξωγενή στοιχεία παίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο;

Απαραίτητη, συνεπώς, θεωρείται μια *κριτική και συγκριτική ανάλυση* των αρχαιολογικών ευρημάτων, η οποία θα φωτίσει το οικονομικό και κοινωνικό status του εκάστοτε νοικοκυριού και, ενδεχομένως, θα επιτρέψει να απαντήσουμε στα ερωτήματα που μόλις τέθηκαν.

Επομένως, θα αναλύσω τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα συγκεκριμένα, και τα αρχαιολογικά ευρήματα γενικότερα, αναζητώντας ενδείξεις για αλλαγές οικονομικού, κοινωνικού και πολιτικού χαρακτήρα.

Αποθηκευτικό δυναμικό, βιοτεχνική δραστηριότητα, έγγραφα τεκμήρια μπορούν, άμεσα, να φωτίσουν τον οικονομικό τομέα.

² Για την οικιακή χρήση του χώρου ως "sociogram", βλ. Kent, 1990: 128

³ Για την αρχιτεκτονική/δομημένο περιβάλλον ως υλική έκφραση πολιτισμού και τη φανερή και υπολανθάνουσα λειτουργία της, βλ. Kent, 1990: 2-3· Nevett, 1999: 28-33· Rapoport, 1990: 10-11· Sanders, 1990: 43-46

Απουσία, ή ύπαρξη μνημειώδους αρχιτεκτονικής, χώρων για τελετές (θρησκευτικού ή άλλου χαρακτήρα, λ.χ. δεξαμενές καθαρμών, πολύθυρα), πολυτελών προϊόντων και συμβολικών αντικειμένων (π.χ. κέρατα καθοσιώσεως, χάλκινοι διπλοί πελέκεις) μπορούν, άμεσα, να φωτίσουν τον ιδεολογικό τομέα.

Απουσία, ή ύπαρξη προστατευτικών δομών, καθώς και επέκταση, ή περιορισμός του αποικισμού μπορούν να φωτίσουν την εσωτερική ή/και εξωτερική δύναμη.

Αυτές – οικονομία, ιδεολογία, εσωτερική/εξωτερική δύναμη – είναι οι συνιστώσες της εξουσίας⁴. Όποιος (άτομο, ή ομάδα) έχει την πρόσβαση σε αυτές, και τον έλεγχο αυτών, ηγείται.

Θα αναζητήσω την υλική υπόσταση αυτών των τριών πηγών δύναμης, στο αρχαιολογικό record, διότι αλλαγές στη μια, ή περισσότερες από αυτές τις συνιστώσες, μπορούν να αποδείξουν αλλαγές στην ευρύτερη οικονομική, κοινωνική και πολιτική ΥΜΙ σκηνή.

Στην μινωική πραγματικότητα - μια κεντρικά οργανωμένη κοινωνία, με κοινωνική διαστρωμάτωση και οικονομία συντήρησης - ο έλεγχος της παραγωγής και της διακίνησης των προϊόντων δημιουργεί τη βάση για την πολιτική εξουσία.

Η ιδεολογία αποτελεί την πολιτιστική άποψη ενός τμήματος της κοινωνίας. Η παρουσία της είναι τόσο πιο έκδηλη, όσο πιο ισχυρό είναι αυτό το τμήμα της κοινωνίας. Για να διαμορφώσουν πιστεύω, να νομιμοποιήσουν, να θεσπίσουν την πολιτική κυριαρχία, ή να αντιδράσουν σ' αυτήν, οι ιδεολογίες χρειάζονται χειροπιαστή μορφή: μνημεία, συμβολικά αντικείμενα, τελετές. Μια "υλοποιημένη" ιδεολογία χειραγωγείται εύκολα.

Και χειραγωγείται ακόμα πιο εύκολα όταν, διά της υλοποίησης – άρα διά της διαδικασίας της παραγωγής και διακίνησης προϊόντων και της οργάνωσης τελετών - συνδέεται με την άλλη βασική πηγή εξουσίας, την οικονομία και, ενδεχομένως, μέσω των δικτύων της, με την εσωτερική και εξωτερική ισχύ⁵.

⁴ Για τις τρεις βασικές πηγές εξουσίας – οικονομία, ιδεολογία, στρατιωτική δύναμη – βλ. Earle, 1997: 7-14· 67-70· 207.

⁵ Για τον ρόλο της ιδεολογίας, στον αγώνα για πολιτική εξουσία, βλ. Earle, 1997: 10, 143, 151, 194.

Η οικονομία, κύρια πηγή εξουσίας, υπο- και άνω-δομή της πολιτικής και ιδεολογικής δύναμης: οι οικονομικοί πόροι, εφόσον είναι σταθεροί και προβλέψιμοι, αποτελούν τα θεμέλια για τη δημιουργία πλεονάσματος και για τη χρηματοδότηση άλλων πηγών εξουσίας.

Οι ενδείξεις για τον έλεγχο των πηγών εξουσίας, για τον περιορισμό της πρόσβασης σ' αυτές, βρίσκονται στα αρχαιολογικά ευρήματα. Βάση θα δώσω, κατά κύριο λόγο, όμως, σ' εκείνες τις ενδείξεις που αντικατοπτρίζουν το νήμα που ενώνει και συσχετίζει τις πηγές εξουσίας, την οικονομία. Ελπίζοντας να είναι αρκετά σαφείς (τόσο στο πεδίο, όσο και στο βιβλιογραφικό υλικό), θεωρώ ότι η πορεία της οικονομικής πολιτικής μπορεί να αποτελέσει μια δύσκολα αμφισβητήσιμη απάντηση στα αίτια των αρχιτεκτονικών μετασχηματισμών, είτε βλέπουμε την πορεία αυτή στα πλαίσια του νοικοκυριού, είτε, ευρύτερα, στα πλαίσια του οικισμού, ή του νησιού. Εξάλλου, η ταυτοποίηση των "ελεγκτών" των πηγών εξουσίας, αποτελεί, προφανώς, ένα (περισσότερο) τολμηρό εγχείρημα. Η έκβαση αυτών των προσπαθειών, όσο θετική και αν είναι, δεν θα ισοδυναμεί με την λύση – μαθηματικού χαρακτήρα – των ερωτημάτων μας: τις απαντήσεις θα αποτελέσουν προβληματισμοί, πυρήνες για άλλες υποθέσεις εργασίας.

Τα δείγματα

Όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, για να εξασφαλιστεί, κατά το μεγαλύτερο βαθμό, η αξιοπιστία των συμπερασμάτων, οι οικίες που θα αποτελέσουν το δείγμα της παρούσας μελέτης, θα ανήκουν σε τρεις μακροκατηγορίες, ανάλογα με τη θέση από την οποία προέρχονται: ανακτορικός οικισμός, μη ανακτορικός οικισμός, ή “μεμονωμένες”.

Κατά την ανάλυση του εκάστοτε δείγματος δε, μια άλλη τριμερής ταξινόμηση θα ληφθεί υπόψη, αυτή του McEnroe⁶. Για να κατανοήσουμε, να αποκωδικοποιήσουμε μια αλλαγή, μάλιστα, πρέπει να γνωρίζουμε από ποια πραγματικότητα ξεκινήσαμε· και η τυπολογία του McEnroe μας παρέχει ένα εύχρηστο πλαίσιο συγκρίσιμων δεδομένων⁷.

Την περιγραφή των αρχιτεκτονικών μετασχηματισμών, θα ακολουθήσει εκείνη των άλλων ευρημάτων. Αυτά θα ομαδοποιούνται, ανάλογα με το είδος των ενδείξεων που μας παρέχουν: α) ενδείξεις για την οικονομία· συνεπώς, για το αποθηκευτικό δυναμικό⁸, την παραγωγή, την διοίκηση, τη γραφειοκρατία· β) ενδείξεις για την ιδεολογία· συνεπώς, για αντικείμενα πολυτελείας, κύρους, συμβολικά, καθώς και για χώρους και τεχνικές μη κοινούς σε οικιακό περιβάλλον (ανακτορικά αρχιτεκτονικά γνωρίσματα)· γ) ενδείξεις για προστατευτικές δομές.

Τέλος, μια σύντομη αξιολόγηση των παρατεθέντων πληροφοριών θα ολοκληρώνει την ανάλυση του εκάστοτε δείγματος.

⁶ McEnroe 1979, 1982

⁷ Ο τριμελής αυτός διαχωρισμός χρησιμοποιείται εδώ, ως πολύτιμο εργαλείο έρευνας, χωρίς να ξεχάσω ότι, σαφώς, υπάρχουν διαφορές μεταξύ οικιών και του ίδιου τύπου, και χωρίς να ξεχάσω ότι αυτές οι διαφορές – για να μην επεκταθώ σ’ εκείνες μεταξύ οικιών διαφορετικής κατηγορίας – αντικατοπτρίζουν ανομοιότητες που αφορούν, το λιγότερο, την τεχνογνωσία και τις καθημερινές δραστηριότητες των ενοίκων (McEnroe, 1979: 56).

⁸ Δυστυχώς, από τις 320 ανακαλυφθείσες, ή πλήρως ανασκαφείσες οικίες, μόνο 70 μπόρεσαν να δώσουν στοιχεία για την εκτίμηση των στρατηγικών αποθήκευσης τροφής και, μάλιστα, το 75% των επιδαπέδιων αποθέσεων αυτών δείχνει δραστηριότητες χρονολογήσιμες την ΥΜΙΒ· ενώ το 21%, την ΥΜΙΑ (Christakis, 1999: 8).

Στην μελέτη μου, έλαβα αυτά τα στοιχεία υπόψη, προφανώς μεν για την απόκτηση και δημιουργία μίας ευρείας εικόνας, αλλά και, πιο συγκεκριμένα, για την επιλογή των δειγμάτων μου.

“Μεμονωμένες” οικίες

Οικία στον Προφήτη Ηλία (Πραισός)⁹

Οικία τύπου 2 (εικ.1, 2).

Πρόκειται για κακώς διατηρημένο οικοδόμημα 30 περίπου χώρων, κτισμένο σε τέσσερα διαδοχικά άνδηρα, στο λοφίσκο του Προφήτη Ηλία, του οποίου καταλαμβάνει, με τα 700 τετραγωνικά του μέτρα, εν μέρει τις πλαγιές, αλλά και την κορυφή.

Στην ανατολική πλαγιά, αλλά και δυτικά του λόφου, εντοπίστηκαν αρχιτεκτονικά ευρήματα. Κατά συνέπεια, δεν πρόκειται για πλήρως απομονωμένη οικία· πρόκειται, πάντως, για ανεξάρτητη, καθώς η ύπαρξη οικισμού δεν τεκμηριώνεται.

Την κυρίως είσοδο αποτελούσε το άνοιγμα στον δυτικό τοίχο του δωματίου Α. Αργότερα, σε υψηλότερο επίπεδο, προστέθηκαν δύο μη επιμελώς κτισμένοι τοίχοι: ο πρώτος στηριζόμενος ακριβώς στον δυτικό τοίχο του δωματίου Α· ο δεύτερος, παράλληλος σ' αυτόν, και αντίκρου στην είσοδο. Συνεπώς, κατά αυτήν τη φάση, η είσοδος στο χώρο Α ήταν αποκλεισμένη και η πρόσβαση στο κτήριο πραγματοποιούταν μέσω ενός μικρού ξύλινου κλιμακοστασίου, το οποίο, από ένα μικρό χώρο δυτικά του δωματίου Α, έφτανε στο επίπεδο του δεύτερου ανδῆρου (εκείνου των δωματίων Ε, Ζ, Θ).

Στο ανατολικό τμήμα της πρώτης αναβαθμίδας, στο δωμάτιο Γ, ένας μεταγενέστερος βόρειος τοίχος ήρθε να φράξει την είσοδό του, η οποία βρισκόταν στην βορειοδυτική γωνία του χώρου.

Στο δεύτερο άνδηρο, οι ενδείξεις για αρχιτεκτονικούς μετασχηματισμούς είναι εντονότερες: ένα οικοδόμημα¹⁰ ήταν χτισμένο πάνω στους δυτικούς τοίχους των δωματίων Β και Γ.

Στο τρίτο άνδηρο, ένας μεταγενέστερος, διαγώνια τοποθετημένος τοίχος, χτίστηκε πάνω από τους χώρους Ο και Π και κατέστρεψε το κλιμακοστάσιο βόρεια, καθώς και τρία σκαλοπάτια έξω από τη βορειοανατολική γωνία του δωματίου Β1.

⁹ Οι πληροφορίες αντλούνται από Driessen, MacDonald, 1997: 221-222· Kopaka, Platon L., 1993: 52-3· Platon L., 1997: 187-202· Πλάτων Ν., 1960: 294-300· idem, 1961: 863-864· Τσίροπουλου, Παπακοστοπούλου, 1999: 203-214.

¹⁰ Δυστυχώς, τα χαρακτηριστικά αυτού του οικοδομήματος παραμένουν άγνωστα, λόγω των καταστροφών που προκλήθηκαν από πρωτοχριστιανικές ταφές.

Στο τέταρτο και τελευταίο άνδρηρο, δύο θύρες στη νοτιοδυτική γωνία του δωματίου Β1 σφραγίστηκαν· ενώ είναι πιθανόν να έγινε κάτι ανάλογο και στη θύρα της βορειοδυτικής γωνίας του δωματίου Ω.

Σύμφωνα με τους Driessen και MacDonald, οι μόλις αναφερόμενοι μετασχηματισμοί χρονολογούνται στο τέλος της ΥΜΙα και την ΥΜΙβ.

Κατά τον Λ. Πλάτωνα, μόνο οι μικρής κλίμακας μετασκευές του ανώτατου ανδρήρου ανήκουν στην νεοανακτορική αυτήν περίοδο και, συγκεκριμένα, στη τελευταία της φάση, την ΥΜΙβ, που αντιστοιχεί και με την τελευταία φάση του κτηρίου. Μάλιστα, θεωρεί ότι οι ριζικές τροποποιήσεις της κυρίως εισόδου, καθώς και των δύο χαμηλότερων ανδρήρων είναι να τοποθετηθούν την ΥΜΙΙΙ περίοδο. Διαφορετικά ερμηνεύεται και ο διαγώνιος τοίχος: ως στοιχείο στήριξης από τον Έλληνα αρχαιολόγο· ενώ ως περίβολος, προστατευτική δομή από τους ξένους ερευνητές.

Ως προς τα κινητά ευρήματα, οι χώροι της τελευταίας αναβαθμίδας περιείχαν κυρίως αποθηκευτικά, μεγάλου και μεσαίου μεγέθους αγγεία. Τα δωμάτια Β1 και Ψ έδωσαν, το καθένα (εικ. 3), ένα ληνό και λίθινα εργαλεία. Στο Β1, ανευρέθηκαν και μερικά χάλκινα. Στο Ψ, βρέθηκαν, επίσης, ένας κεραμικός τροχός και μία μυλόπετρα για το άλεσμα σιτηρών.

Στους χώρους του μεσαίου ανδρήρου (δωμάτια Μ, Ν, Ξ, Ο, Π), περισυλλέχθηκαν περίπου είκοσι υφαντικά βάρη.

Στην δεύτερη αναβαθμίδα, τα κινητά ευρήματα ήταν πολύ σπάνια.

Στο πρώτο άνδρηρο, τα περισσότερα αγγεία ήταν μαγειρικά και αποθηκευτικά· ενώ βρέθηκε ένας τρίτος ληνός, στο δωμάτιο Γ.

Και είναι ακριβώς στα δωμάτια αυτού του ανδρήρου, που περισυλλέχθηκαν τα λίγα αξιοσημείωτα – από ιδεολογικής άποψης – αντικείμενα: ένα πήλινο ρυτό σχήματος κεφαλής ταύρου, στο δωμάτιο Α· μία λίθινη τράπεζα προσφορών, στο Β και θραύσματα τοιχογραφίας, στο Γ.

Όσον αφορά τα ανακτορικά αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά, μόνο τρία μπορούν να αναφερθούν: η χρήση μεγάλου μεγέθους, επιμελώς λαξευμένων λίθων στις προσόψεις· και η διαρρύθμιση των δραστηριοτήτων σε ξεχωριστές ζώνες, η επικοινωνία των οποίων διευκολύνεται από τους διαδρόμους, με τον μερικώς πλακόστρωτο Π-Σ-Σα ως βασικό άξονα της εσωτερικής κυκλοφορίας.

Ως προς τις ζώνες δραστηριοτήτων, το τέταρτο άνδρηρο χρησίμευε για παραγωγή και αποθήκευση τροφής, αλλά και για βιοτεχνικές εργασίες· το τρίτο, το μεσαίο, κυρίως για κατοίκηση· το πρώτο στέγαζε, πιθανόν, ένα μαγειρείο (δωμάτιο Β), ενώ, βέβαια, δεν πρέπει να λησμονήσουμε την ύπαρξη του ληνού, αλλά και ορισμένων δειγμάτων λεπτότεχνης κεραμεικής (δωμάτιο Βα, Β – εικ. 4).

Η οικία στον Προφήτη Ηλία, δηλαδή, είναι ένα σημαντικό κτήριο, που εκμεταλλεύεται την γεωργική περιοχή γύρω του. Ποιας έκτασης είναι αυτή η περιοχή και ποια εμβέλεια έχει το κτήριο, θεωρώ ότι δεν είναι εφικτό να διασαφηνιστεί, ειδικά όταν δεν υπάρχουν συγκεκριμένα στοιχεία για το αποθηκευτικό δυναμικό.

Εάν θεωρήσουμε αληθείς τις υποθέσεις του Λ. Πλάτωνος – ο οποίος μπόρεσε να μελετήσει αναλυτικότερα το υλικό – τότε, διαπιστώνουμε ότι ο χαρακτήρας του κτηρίου δεν άλλαξε, κατά τη διάρκεια της νεοανακτορικής περιόδου: οι μετατροπές που πραγματοποιήθηκαν είναι ελάχιστες και μικρής κλίμακας.

Πράγματι, οι ενδείξεις που αφορούν την οικονομία και την ιδεολογία (όπως αυτές ορίστηκαν στο πρώτο κεφάλαιο), δεν μαρτυρούν αλλαγές στους εν λόγω τομείς.

Όσον αφορά τις προστατευτικές δομές - δεδομένου ότι ο διαγώνιος τοίχος του τρίτου ανδρήρου θεωρείται ΥΜΙΙΙ, έστω και εάν θέλει κανείς να τον ερμηνεύσει ως περίβολο - πρέπει να σημειωθεί ότι οι μετασχηματισμοί στον Προφήτη Ηλία, πάνε προς την ίδια κατεύθυνση: τον περιορισμό της πρόσβασης σε βιοτεχνικούς/αποθηκευτικούς χώρους.

Αχλάδια: οικία Α¹¹

Οικία τύπου 2α (εικ.1, 5).

Βρίσκεται στη ρίζα της πλαγιάς ενός χαμηλού υψώματος, που αντικρίζει τον κόλπο της Σητείας. Όπως και η οικία στον Προφήτη Ηλία, δεν είναι πλήρως

¹¹ Οι πληροφορίες αντλούνται από Biblos: 2003· Driessen, 1982: 30· Driessen, MacDonald, 1997: 224-225· Μιχαηλίδου, 1984: 37-50· Παλγνου, 1987: 195-203· Platon L., 1997: 187-202· Πλάτων Ν., 1952: 646-648· idem, 1959: 210-217· Τσιροπούλου, Παπακοστόπουλου, 1999: 203-214.

απομονωμένη: λείψανα κτηρίων υπάρχουν ανατολικά, βόρεια, καθώς και νότια, όπου βρίσκεται παράλληλό της κτίσμα – πιθανόν παράρτημά της – από το οποίο χωρίζεται μέσω ενός τοίχου.

Στα τέλη της ΥΜΙα, ένας εκτενής μετασχηματισμός λαμβάνει χώρα (εικ. 6): ο προθάλαμος Α – το μονολιθικό κατώφλι του οποίου, νοτιοανατολικά, σηματοδοτεί την κυρίως είσοδο – δέχεται σημαντικές αλλαγές. Κατά την πρώτη φάση της οικίας, μάλιστα, πλαισιωνόταν από δυο αντικριστά πολύθυρα, που έδιναν πρόσβαση στα δωμάτια Β και Μ. Εικάζεται όμως ότι, κατά τη δεύτερη φάση, τα πολύθυρα αυτά τοιχίστηκαν· ενώ κατασκευάστηκε, στο βόρειο, μη πλακόστρωτο τμήμα του προθαλάμου, ξύλινο κλιμακοστάσιο, το οποίο υποστήριζαν δύο επάλληλοι, παράλληλοι μεταξύ τους τοιχίσκοι, εφραπτόμενοι στο βόρειο τοίχο.

Τα κινητά ευρήματα αποτελούνται, κατά το πλείστον, από οικιακή, καθημερινής χρήσης κεραμική, λίθινα εργαλεία και ελάχιστα χάλκινα. Περισυλλέχθηκαν σε όλα τα δωμάτια του σπιτιού, σε μεγαλύτερη, ή μικρότερη ποσότητα¹².

Στο δωμάτιο Β, βρέθηκαν, μεταξύ των άλλων, δύο πίθοι (εικ. 7), μια κυλινδρικού σχήματος λεκάνη, πρόχοι, χύτρες, ένας κυβικός, λίθινος τριπτήρας και τρεις λίθοι τριβής.

Στο δωμάτιο Μ, περισυλλέχθηκαν, μεταξύ των άλλων, πέντε πίθοι, ένας πιθίσκος, μια κυλινδρικού σχήματος λεκάνη, πρόχοι, χύτρες και ένας λίθινος τριπτήρας.

Το μοναδικό τελετουργικό αγγείο της οικίας, βρέθηκε στο δωμάτιο Β. Πρόκειται για το άνω μέρος μίας πρόχου, ή ενός ρυτού, με πλαστική διακόσμηση αιγάγρου (εικ. 8).

Η “κυκλώπεια” λιθοδομία, η χρήση πολυθύρων και φωταγωγού¹³ είναι αξιοσημείωτες ανακτορικής έμπνευσης καινοτομίες, για ένα οικιακό περιβάλλον.

¹² Οι χώροι που έδωσαν τα λιγότερα τέχνηρα είναι οι Ι, Θ, Η· χώροι επικοινωνούντες μεταξύ τους, αλλά όχι με το υπόλοιπο κτήριο και προσβάσιμοι, επομένως, μόνο από τη βορειοδυτική είσοδο. Η απομόνωσή τους, καθώς και η σπανιότητα και το είδος των κινητών ευρημάτων, μοιάζει να δικαιολογήσουν την ερμηνεία τους ως στάβλων.

¹³ Ως φωταγωγός ερμηνεύτηκε – από τον Λ. Πλάτωνα - ένας χώρος στο βόρειο τμήμα του Γ: στην ανατολική του πλευρά (του Γ δηλαδή), υπάρχει κίονα, που ίσως να αποτελούσε

Ως προς τους δύο περιβόλους της οικίας, μοιάζει να ορίζουν την πρόσβαση σ' αυτήν, καθώς οδηγούν τον επισκέπτη προς τις δύο εισόδους της. Από την άλλη, βέβαια, προστατεύουν τους ενοίκους, χάρη ακριβώς σ' αυτήν την οριοθέτηση, που σηματοδοτεί τα σύνορα της ιδιοκτησίας. Χρήσιμο θα ήταν εάν υπήρχαν στοιχεία, για να τοποθετήσουμε την ανέγερση αυτών των περιβόλων στην πρώτη, ή τη δεύτερη φάση του κτηρίου.

Τι είδους αλλαγές έφερε η αρχιτεκτονική μετατροπή; Αυτό που μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα, είναι ότι σχετίστηκε με την παρουσία πολυάριθμων αγγείων – κυρίως αποθηκευτικού και μαγειρικού χαρακτήρα – και με την παρουσία – λιγότερο σημαντική μόνο από ποσοτικής άποψης – λίθινων εργαλείων. Η ύπαρξη αυτού του είδους των αντικειμένων και, μάλιστα, σ' αυτόν τον αριθμό, σε χώρους – τα πολύθυρα – που χαρακτηρίζονται, κατά κανόνα, από την απουσία κινητών ευρημάτων, υποδεικνύει την αλλαγή πλοήγησης των χρηστών της οικίας, με έμφαση, απ' ό,τι μπορώ να συμπεράνω, στην παραγωγή και αποθήκευση τροφής. Βέβαια, και πάλι, η έλλειψη μίας αναλυτικής μελέτης για τα χαρακτηριστικά του συγκεκριμένου αποθηκευτικού δυναμικού, μας αποκλείει τη δυνατότητα να προσδιορίσουμε εάν αυτή η έμφαση είχε, ή όχι, τα όρια των αναγκών του νοικοκυριού. Ο αριθμός των δημοσιευμένων ευρημάτων, πάντως, με οδηγεί στην υπόθεση μίας αύξησης παραγωγής και αποθήκευσης, στα πλαίσια, όμως, των αναγκών και μόνο της συγκεκριμένης κοινωνικής μονάδας. Στα πλαίσια αυτών των αναγκών σίγουρα εντάσσεται – παρόλο που δύσκολα μπορώ να το ερμηνεύσω περαιτέρω – και η δυνατότητα πρόσβασης προς τέσσερις συνολικά κατευθύνσεις (άρα και προς τον άνω όροφο), που η δημιουργία εσωτερικού κλιμακοστασίου στον προθάλαμο Α, επιτρέπει.

Νεροκούρου: οικία 1¹⁴

Οικία τύπου 2 ?¹⁵ (εικ. 1, 9).

υποστήριγμα ενός ανατολή προς δύση επιστυλίου, το ανατολικό άκρο του οποίου εφραπτόταν στο βορειότερο πεσσό του πολυθύρου, σχηματίζοντας, έτσι, βόρεια, τον "φωταγωγό". Σύμφωνα με τον Driessen, ως φωταγωγός μπορούσε να χρησιμοποιείται είτε ο ίδιος ο προθάλαμος Α, είτε ο χώρος Ζ.

¹⁴ Οι πληροφορίες αντλούνται από Biblos: 2003· Driessen, MacDonald, 1997: 125· Tzedakis, Chrysoulaki, 1987: 111-115.

Μερικώς διατηρημένο, πλήρως ανασκαμμένο κτήριο, στην παράκτια πεδιάδα της ενδοχώρας του κόλπου των Χανίων, και λίγα χιλιόμετρα νότια αυτών. Και αυτή η οικία, όπως και εκείνες στον Προφήτη Ηλία και στα Αχλάδια, δεν είναι πλήρως απομονωμένη, εφόσον, στη θέση, ήρθαν στο φως και τα λείψανα άλλων δύο νεοανακτορικών κτηρίων. Όπως και στις δύο προηγούμενες περιπτώσεις, όμως, δεν τεκμηριώνεται η ύπαρξη οικισμού.

Η αρχιτεκτονική ανάλυση μοιάζει να αποδεικνύει τρεις νεοανακτορικές φάσεις. Κατά τη δεύτερη (ΥΜΙα), έχουμε τη μοναδική περίπτωση Minoan Hall (κατά τον ορισμό του Driessen), για την περιοχή των Χανίων. Το νότιό του πολύθυρο, ανοίγει σε ένα φωταγωγό (3).

Κατά την τελευταία φάση του κτηρίου (ΥΜΙβ), το βόρειό του πολύθυρο τοιχίστηκε, αφήνοντας μόνο μια δυτική θύρα, για πέρασμα από το χώρο 1, στο 2.

Πάντα κατά αυτήν τη φάση, στο δωμάτιο 2, προστέθηκαν επάλληλοι, παράλληλοι μεταξύ τους τοιχίσκοι, εφαιπόμενοι στον ανατολικό τοίχο του δωματίου τούτου (εν είδει σκευοφυλακίου;).

Νότια, χτίστηκε τοίχος, που έκλεισε τον φωταγωγό, η είσοδος στον οποίο γινόταν, πλέον, από μια νοτιοανατολική θύρα.

Στο ίδιο αυτό δωμάτιο 3, και, συγκεκριμένα, στη νοτιοδυτική του γωνία, σκάφηκε πηγάδι.

Τα κινητά ευρήματα αποτελούνται, κατά την πλειοψηφία, από οικιακή κεραμική και λίθινα εργαλεία.

Στο "σκευοφυλάκιο" του δωματίου 2, βρέθηκαν, μεταξύ των άλλων, και πίθοι. Στον άνω όροφο, περισυλλέχθηκαν κυρίως αποθηκευτικά και μαγειρικά σκεύη, καθώς και λίθινα εργαλεία.

Άξια αναφοράς είναι και κάποια ευρήματα που ανακαλύφθηκαν σε άμεση εγγύτητα με το κτήριο: πρόκειται για μια μεταλλουργική μήτρα, ένας κεραμικός τροχός και θραύσματα από στεατίτη και ορεία κρύσταλλο.

Τα μοναδικά διαπιστωμένα στοιχεία μη κοινά σε οικιακό περιβάλλον, είναι τα αρχιτεκτονικά, και μιλάει ένα για όλα: το Minoan Hall.

¹⁵ Η έλλειψη επαρκών ανασκαφικών δεδομένων δεν μου επιτρέπει να καθορίσω την ένταξη της οικίας, στον τύπο 1, ή στο 2. Εν απουσία περισσότερων ενδείξεων, θεωρώ φρονιμότερη την τοποθέτηση της, στη δεύτερη κατηγορία.

Όπως και στα Αχλάδια, μοιάζει να ανήκει σε μια πρώιμη φάση του κτηρίου και, όπως και στα Αχλάδια, αντικαταστάθηκε, σε μεταγενέστερη φάση, με ένα συνεχή τοίχο. Και οι ομοιότητες συνεχίζουν: και στο πολύθυρο συγκεκριμένα, αλλά και στο σπίτι γενικότερα, κατά αυτήν την μεταγενέστερη φάση, πληθαίνουν τα ευρήματα που δηλώνουν έμφαση στην παραγωγή και την αποθήκευση. Όμως, όπως και στα Αχλάδια, μου είναι ανέφικτο να κατατάσσω αυτήν την έμφαση, στις ανάγκες και μόνο του νοικοκυριού, ή κάποιου μεγαλύτερου κέντρου εξουσίας.

Η κυκλοφορία προς την οικία 1, με την αρχιτεκτονική μετατροπή, προφανώς, άλλαξε: η πρόσβαση σ' αυτήν έγινε, σαφώς, δυσκολότερη, με την ανέγερση του νότιου τοίχου του φωταγωγού.

Σαφώς επίσης – παρόλο που, όπως και στην περίπτωση των Αχλαδιών, δεν μπορώ να το αποκωδικοποιήσω εις βάθος – η συγκεκριμένη αρχιτεκτονική μετατροπή άλλαξε και την κυκλοφορία στο εσωτερικό της οικίας 1. Διατυπώνω μια υπόθεση: μήπως και εδώ, όπως και στα Αχλάδια, σχετίζεται και με την πρόσβαση στον άνω όροφο; Εδώ, μάλιστα, ένας λόγος απορίας παραπάνω οφείλει να υπάρξει, εφόσον οι ανασκαφείς θεωρούν ότι και ο άνω όροφος αλλάζει την λειτουργία του, κατά αυτήν την φάση: από χώρο κατοίκησης, σε αποθηκευτικό/εργαστηριακό.

Μη ανακτορικός οικισμός

Τύλισος: οικία Α¹⁶

Οικία τύπου 1 (εικ. 1, 10).

Η Τύλισος - παρά τους πρόποδες του Ψηλορείτη, λίγα χιλιόμετρα νοτιοδυτικά της Κνωσού - θεωρείται ένας σημαντικός νεοανακτορικός οικισμός.

Η οικία Α, βρίσκεται σε απόσταση λίγων μέτρων από τις Β και Γ (εικ. 11), σε μια επιπεδούμενη κορυφή.

¹⁶ Οι πληροφορίες αντλούνται από Christakis, 1999: 1-20· Driessen, 1982: 34-37· Driessen, MacDonald, 1997: 128-130· Fotou, 1997: 49· Gesell, 1985: 25, 27, 34-35, 125· Hazzidakis, 1934: 1-26, 55-8, 85-92, 94-112· Χατζηδάκης, 1912: 197-225· Hitchcock, 1997: 22-4· Palynou, 1987: 196-8· Preziosi, 1983: 42-4.

Η οικία Β, μάλιστα, μοιάζει να αποτελούσε παράρτημα της Α, διότι το ισόγειό της αποτελείται από αποθήκες και πιθανή, μάλιστα, θεωρήθηκε μια σύνδεση μεταξύ των δύο οικιών, μέσω μιας γέφυρας που θα συνέδεε, στο επίπεδο του άνω ορόφου, το βορειοανατολικό κλιμακοστάσιο της Β, με το κεντροδυτικό κλιμακοστάσιο της Α.

Κατά τη νεοανακτορική κατοίκηση της οικίας, το κεντρικό τμήμα του κτηρίου μοιάζει να υπέστη κάποιες αξιοσημείωτες μετατροπές (εικ. 12). Πότε ακριβώς έλαβαν χώρα, και κατά πόσο οι μετασκευές αυτές είναι σύγχρονες μεταξύ τους, αποτελεί καρπό εικασίας (ΥΜΙα;).

Το πολύθυρο του δωματίου 6 πιθανόν τοιχίστηκε.

Το δάπεδο του δωματίου 11 (δεξαμενή καθαρμών) υψώθηκε, και αυτό προκάλεσε την αναδιαμόρφωση του εν λόγω χώρου, με την κατεδάφιση του άνω μέρους του νότιου τοίχου, και την οικοδόμηση, εκ νέου, της εισόδου του· αυτή η τροποποίηση προκάλεσε και τον περιορισμό του πλάτους του διαδρόμου Β, του μεταξύ των δωματίων 1 και 2.

Πιθανολογείται μια άλλη αναδιαμόρφωση, εκείνη του δωματίου με τον πεσσό (3). Πράγματι, στην παρούσα του μορφή, υπάρχει ένα ανάλογο με το του διαδρόμου Β “στένεμα”, το οποίο, μάλιστα, είναι το αίτιο της έκκεντρης θέσης του επίχριστου, τετράγωνου, πωρολιθικού πεσσού. Δεδομένου ότι αποδεικνύεται η ύπαρξη δύο φάσεων στο δάπεδο, ίσως, στην δεύτερη φάση, το δωμάτιο αύξησε το εμβαδόν του, και το μόλις αναφερόμενο “στένεμα” αποτελούσε τμήμα του τοίχου της προγενέστερης φάσης.

Όσον αφορά το εξωτερικό της οικίας, αρκετοί είναι οι τοίχοι που θεωρείται πιθανόν να χτίστηκαν πριν την ΥΜΙβ καταστροφή. Ένας έτρεχε σχεδόν παράλληλος με την ανατολική πρόσοψη και θα εμπόδιζε σοβαρά την πρόσβαση προς την κυρίως είσοδο της οικίας (15).

Μια ομάδα μικρών δωματίων απέναντι από την ανατολική πρόσοψη, καθώς και ένας διαγώνιος, βορειοανατολικά προς νοτιοδυτικά διάδρομος είναι τα άλλα αρχιτεκτονικά υπολείμματα, προϊόν μετασχηματισμού.

Τα κινητά ευρήματα της οικίας πρέπει να αξιολογηθούν με προσοχή, διότι, αφενός τα περισσότερα δωμάτια της οικίας Α ήταν άδεια, όταν

ανασκάφηκαν· αφετέρου, η δημοσίευση του ανασκαφέα, σπανίως μας δίνει την ακριβή προέλευση όλων των τεχνέργων.

Στο δωμάτιο 6, τα ευρήματα περιορίζονται σε λίγα όστρακα γενικώς (των οποίων ο ανασκαφέας δεν δίνει περιγραφή), και ενός πίθου συγκεκριμένα.

Στο δωμάτιο 11, περισυλλέχθηκαν μόνο ελάχιστα όστρακα (των οποίων, και πάλι, ο ανασκαφέας δεν δίνει καμία περιγραφή, ούτε γενική).

Στο δωμάτιο 3, πολλά είναι τα οικονομικής ένδειξης ευρήματα: πολυάριθμοι πίθοι, δύο τρίωτα αγγεία (εκ των οποίων το ένα με γραπτή διακόσμηση), ένα ιδιότυπο πήλινο σκεύος με δοχείο στο κέντρο του, πήλινα υφαντικά βάρη, ένα λίθινο σκεύος, καθώς και μεγάλος αριθμός οστών ζώων (αιγάγγρων, χοίρων, *bos primigenius*).

Στη νοτιοανατολική γωνία του μόλις αναφερόμενου δωματίου με τον πεσσό, μια θύρα επιτρέπει την είσοδο στο δωμάτιο 4, όπου βρέθηκαν ένα χάλκινο τάλαντο σχήματος δέρματος βοδιού, μικροί πίθοι, καθώς και πήλινα δοχεία, που περιείχαν χρωστικές ουσίες (σβώλοι μαύρου, λευκού, κίτρινου, ερυθρού και κυανού χρώματος).

Μέσω επίσης μίας νοτιοανατολικής θύρας, οδηγούμαστε στο δωμάτιο 5, όπου βρέθηκαν χάλκινοι λέβητες, σφραγίσματα με δυσδιάκριτες, κατά το πλείστον παραστάσεις (εικ. 13), καθώς και έγγραφες πινακίδες Γραμμικής Α.

Ως προς τα ιδεολογικής σημασίας κινητά ευρήματα, στο επιμελώς πλακόστρωτο δωμάτιο με τον πεσσό – μια πλάκα του οποίου φέρει τεκτονικό σημείο σχήματος αστεριού - ανευρέθηκαν μια πυραμιδική βάση για διπλό πέλεκυ, και ένα χάλκινο ειδώλιο σε στάση σεβίζοντος, για το οποίο όλοι οι μελετητές μοιάζει να συμφωνήσουν με το ό,τι πρέπει να έπεσε από το ανώγειο.

Στο χώρο 1, βρέθηκε ένα επίσης πεσμένο από τον όροφο, αγγείο από στεατίτη.

Στα δωμάτια 16 και 17 της βόρειας πτέρυγας, περισυλλέχθηκαν, σαφώς πεσμένα από την κιονωτή αίθουσα αμέσως άνω τους, θραύσματα τοιχογραφιών.

Τέλος, ένα μήλο ξίφους ανευρέθηκε στον προθάλαμο 15.

Δεδομένου ότι βρισκόμαστε σε μια τύπου 1 οικία, θεωρώ ανώφελο να παραθέσω τα υιοθετημένα ανακτορικά, αρχιτεκτονικά γνωρίσματα. Μια αναφορά, όμως, στο δωμάτιο 3, είναι χρήσιμη: το ίδιο το δωμάτιο θεωρείται θρησκευτικής σημασίας και, μάλιστα, θεωρείται ότι η λεγόμενη, από πολλούς, υπόστυλη κρύπτη, συχνά βρίσκεται σε αντιστοιχία με ένα ιερό με κίονα, το οποίο βρίσκεται στον άνω όροφο (και το πεσμένο απ' αυτό ειδώλιο, θα αποτελούσε μια περεταίρω ένδειξη προς αυτήν την κατεύθυνση).

Ένα θρησκευτικής λειτουργίας δωμάτιο, με πολυάριθμους πίθους. Τα ανασκαφικά δεδομένα, όμως, μοιάζει να μας βγάλουν από το αδιέξοδο: η αναδιαμόρφωση του δωματίου 3 πρέπει να ταυτίστηκε με την αλλαγή της λειτουργίας του (εάν συμμεριζόμαστε την άποψη του θρησκευτικού χαρακτήρα των δωματίων με τον πεσσό). Τα κεραμικά ευρήματα, σε συνδυασμό με την μεγάλη ποσότητα οστών ζώων, μου φαίνεται να υποδεικνύουν ότι αυτό το σκοτεινό δωμάτιο στέγαζε δραστηριότητες αποθήκευσης προϊόντων (άγνωστης σε μας ταυτότητας), αλλά και παραγωγής τροφής.

Εξάλλου, και το γεγονός ότι ένας συνεχής τοίχος αντικατέστησε το πολύθυρο στο δωμάτιο 6, και το γεγονός ότι τμήματα πίθου περισυλλέχθηκαν ακριβώς σ' αυτό το δωμάτιο, δείχνει μια αυξημένη σημασία των οικονομικού χαρακτήρα δραστηριοτήτων, εις βάρος, τουλάχιστον, της εικόνας που ορισμένα αρχιτεκτονικά γνωρίσματα μπορεί να προβάλλουν.

Η αναδιαμόρφωση του δωματίου με τον πεσσό, επιπλέον, προκάλεσε τον περιορισμό του πλάτους του διαδρόμου δ, της κυρίας διόδου, δηλαδή, από τον προθάλαμο 15, στην νότια πτέρυγα της οικίας. Εάν αυτό δυσκόλευσε την πρόσβαση προς το νότιο τμήμα του κτηρίου, η ύπαρξη ενός τοίχου, αντί για την ύπαρξη ενός πολύθυρου στην καρδιά αυτού του τμήματος, θα δυσκόλευσε την κυκλοφορία στο εσωτερικό αυτού του νότιου τμήματος, αλλά και θα άλλαξε τις σχέσεις επικοινωνίας με τον άνω όροφο. Μην αποτελώντας πλέον την κύρια αίθουσα του πολύθυρου, και με μειωμένο το βαθμό προσβασιμότητας από το διάδρομο δ, το δωμάτιο 6 δύσκολα θα αποτελούσε τον προορισμό επισκεπτών και, κατά συνέπεια, δεν θα μπορούσε πλέον να παίξει το ρόλο του ως χώρου υποδοχής (με την ευρεία έννοια του όρου), δεν

θα μπορούσε πλέον να παίξει το ρόλο του ως χώρου επαφής: υποδοχής των επισκεπτών, επαφής μεταξύ επισκεπτών και ενοίκων (ένοικοι προερχόμενοι από τον άνω όροφο, μέσω του νοτιοδυτικού κλιμακοστασίου).

Ο χαρακτήρας αυτών των επαφών παραμένει άγνωστο, και για τη φάση προ, και για τη φάση μετά αρχιτεκτονικών τροποποιήσεων. Όμως, η φύση των κινητών ευρημάτων μοιάζει να υποδηλώνει ότι πρέπει να υπήρχαν, τουλάχιστον, εμπορικού περιεχομένου επαφές.

Μάλιστα, το αποθηκευτικό δυναμικό αυτής της οικίας (χάρη, ειδικά, στη βόρεια πτέρυγα) είναι από τα λίγα της νεοανακτορικής εποχής, που μπορεί να αντεπεξέλθει, όχι μόνο στις διατροφικές ανάγκες του ίδιου του νοικοκυριού, αλλά και μιας ευρύτερης περιοχής, σε περιόδους δυσκολίας.

Η παρουσία χάλκινων λέβητων, πέρα από εκείνη των άλλων εργαλείων, καθώς και η αποθηκευτική περιεκτικότητα υποδηλώνουν μια κοινωνική μονάδα στραμμένη προς την παραγωγή και την αποθήκευση τροφής και όχι μόνο. Οι σαφείς ενδείξεις για διοικητική και γραφειοκρατική οργάνωση (χάλκινο τάλαντο, σφραγίσματα, πινακίδες Γραμμικής Α), καθώς και η δύναμη του αποθηκευτικού δυναμικού υποδηλώνουν πως αυτή η κοινωνική μονάδα ήταν στραμμένη προς τα έξω, πέρα από τα όρια του οικισμού. Η διοικητική και η γραφειοκρατική οργάνωση προϋποθέτουν μια κεντρική εξουσία.

Ποια σχέση ακριβώς είχαν οι ένοικοι της οικίας Α με αυτήν την εξουσία, θα προσπαθήσω να υποθέσω στο τελευταίο κεφάλαιο αυτής της μελέτης. Πάντως, από τους αρχιτεκτονικούς μετασχηματισμούς, διαφαίνεται μια προσπάθεια έμφασης στην παραγωγή και αποθήκευση αγαθών και, συγχρόνως, μια προσπάθεια διαφύλαξης αυτών των αγαθών, με τον περιορισμό της πρόσβασης από το εξωτερικό του κτηρίου, αλλά και στο ίδιο το εσωτερικό της κατοικίας.

Νίρου Χάνι¹⁷

Οικία τύπου 1 (εικ. 1, 14).

Βρίσκεται σε παραθαλάσσιο, μάλλον εκτενή και με λιμενικού τύπου εγκαταστάσεις, οικισμό, 13 χιλιόμετρα βορειοανατολικά της Κνωσού.

Πυρήνα των αρχιτεκτονικών μετασχηματισμών αποτελεί αυτή, που θεωρήθηκε από τους περισσότερους μελετητές, η κυρίως είσοδος στην οικία, και οι χώροι πλησίον αυτής (εικ. 16), στην ανατολική πρόσοψη του κτηρίου. Πιθανολογείται, μάλιστα, ότι, μετά την ανέγερση του σπιτιού (ΜΜΙΙΙβ), αλλά πριν από το τέλος της ΥΜΙα, προστέθηκαν ο φωταγωγός 1, καθώς και τα δωμάτια 3 και 8.

Μετά το τέλος της ΥΜΙα, και τον σεισμό που το σημάδεψε, μη επιμελώς χτισμένοι τοίχοι ήρθαν να στηρίξουν την ανατολική πρόσοψη, προκαλώντας, όμως, τον μερικό αποκλεισμό της πρόσβασης στο κτήριο (από αυτήν τη δίοδο).

Ίδιου προσανατολισμού με τους μόλις αναφερόμενους αντερεισματικούς τοίχους, είναι και κάποιοι άλλοι, σε μικρή απόσταση απ' αυτούς, στην απέναντι αυλή, οι οποίοι μοιάζει να συσχετίζονταν με δύο κοντά τους, μάλιστα, σκαμμένα πηγάδια, (εικ. 16)¹⁸.

Χωρίς ακριβέστερη χρονολογική συγκεκριμενοποίηση - παρά μόνο της νεοανακτορικής περιόδου - είναι μερικές τροποποιήσεις στο βόρειο τμήμα της οικίας: το χτίσιμο, εκ νέου, του τοίχου της δυτικής πρόσοψης· καθώς και το χτίσιμο των εσωτερικών, βόρεια προς νότια τοίχων των αποθηκών αυτής της πτέρυγας, πάνω από την επίχωση των θεμελίων της βόρειας πρόσοψης (εικ. 16). Η τεχνική κατασκευής όλων αυτών των τοίχων, συμπεριλαμβανομένου και της πρόσοψης, παρουσιάζεται λιγότερο επιμελής, σε σχέση με του υπόλοιπου σπιτιού.

¹⁷ Οι πληροφορίες αντλούνται από Betancourt, Marinatos, 1997: 96-7· Christakis, 1999: 1-20· D'Agata, 1992: 247-256· Driessen, 1982: 47-48· Driessen, MacDonald, 1997: 178-180· Fotou, 1997: 41-6· Gesell, 1985: 25, 30-1, 33-5, 116· Hitchcock, 1997: 19-22· eadem, 2000: 101, 107, 123-124, 163-4, 185· Hood, 1997: 114· Kopaka, 1990: 229-230· Niemeier, 1984: 209· Ξανθουδίδη, 1922: 1-25· Παλγνου, 1987: 196· Πλάτων Ν., 1954: 449-50· Preziosi, 1983: 61-4· Shaw, 1978: 446.

¹⁸ Ο ανασκαφέας αφαίρεσε, ή επιχωμάτωσε αυτά τα ευρήματα, ως ρωμαϊκής εποχής· αυτό, όμως, κρίθηκε κατάλληλο μόνο σε μια δεύτερη φάση της έρευνάς του. Σύμφωνα με τους Driessen και MacDonald, είναι πιθανότατα νεοανακτορικής περιόδου, παρόλο που δεν διασαφηνίζουν εάν ανήκοντα στη φάση πριν, ή μετά τον ΥΜΙα σεισμό.

Στο νότιο τμήμα της οικίας – πάλι γενικά τοποθετημένες στη νεοανακτορική περίοδο – είναι οι εξής μετασκευές: το σφράγισμα της θύρας μεταξύ του χώρου 40 και του χώρου 34¹⁹ καθώς και η προσθήκη πλίνθινων τοιχίσκων, στα δωμάτια 7 και 18 (εικ. 16).

Αναφορά σε κινητά ευρήματα δεν γίνεται (από τον ανασκαφέα), για τους χώρους του πολύθουρου, καθώς και για τους αμέσως παρακείμενους 8 και 3,¹⁹ τους χώρους, δηλαδή, αντικείμενο του πρώτου περιγραφόμενου – από μένα – μετασχηματισμού. Μόνο στο 3, μάλιστα, βρέθηκε ένας δίμυξος, λίθινος λύχνος²⁰.

Διά της βόρειας θύρας της κύριας αίθουσας του πολύθουρου, οδηγούμαστε στη βόρεια πτέρυγα της οικίας και, συγκεκριμένα, στο δωμάτιο 20 (8, κατά την αρίθμηση του Evans). Πάλι διά μίας βόρειας θύρας, εισαγόμαστε σε ένα τμήμα του κτηρίου, που μοιάζει να υπέστη, όπως είδαμε, σοβαρές μετατροπές. Η ερμηνεία των στενόμακρων, επικοινωνούντων μεταξύ τους δωματίων, τα οποία πιθανόν άνοιγαν στο διάδρομο 23, ως αποθηκών, οφείλεται στη διάταξη αυτήν, αλλά και στους πολυάριθμους πίθους, που βρέθηκαν στο εσωτερικό τους. Ένας, στο δωμάτιο 24, περιείχε φυτικά κατάλοιπα.

Στη νότια πτέρυγα της οικίας, στα δωμάτια 17 και 18, βρέθηκαν, τοποθετημένες σε επάλληλες σειρές, σαράντα με πενήντα τριποδικές, κυκλικού σχήματος τράπεζες προσφορών, από ωμό πηλό, που, όλες, σώζουν ίχνη ερυθρού κονιάματος. Ο αριθμός, το ομοιόμορφο σχήμα και η ομοιόμορφη διακόσμηση, καθώς και ο τρόπος τοποθέτησής τους συνηγορούν υπέρ της ερμηνείας των χώρων τούτων, ως αποθηκών.

Στο διαιρεμένο από τον τοιχίσκο δωμάτιο 7 – και, μάλιστα, στο βόρειο και μεγαλύτερό του τμήμα – βρέθηκαν τέσσερις υπερμεγέθεις, χάλκινοι, διπλοί πελέκεις, μια υδρία που περιείχε ποσότητα κυανωπού σχιστόλιθου, σχιστόλιθοι σε τεμάχια, καθώς και δυο σωροί του ίδιου υλικού.

¹⁹ 8 και 3, σύμφωνα με την αρίθμηση της εικ. 16, κατά το Palace of Minos. Σύμφωνα με την αρίθμηση του ίδιου του ανασκαφέα – η οποία θα ακολουθηθεί για τα υπόλοιπα δωμάτια – ο φωταγωγός έχει τον αριθμό 2^ο η κύρια αίθουσα του πολυθούρου, τον αριθμό 2α^ο το δωμάτιο 3, τον αριθμό 5^ο ενώ το 8, τον αριθμό 20.

²⁰ Πρέπει, όμως, να σημειωθεί ότι ο ανασκαφέας δεν παραθέτει τη θέση προέλευσης ενός ικανοποιητικού αριθμού αγγείων.

Στο νότιο τμήμα του δωματίου 7, περισυλλέχθηκε φωλεόσχημο, λίθινο αγγείο, με ανάγλυφα φύλλα.

Ο αριθμός των πελέκεων, καθώς και η θέση τους, σε άμεση σχέση με μια αποθηκευμένη πρώτη ύλη, οδηγούν, κατ' εμέ, στην πολύ πιθανή ερμηνεία, και αυτού του δωματίου, ως χώρου που στέγαζε αποθηκευτικές δραστηριότητες. Η παρουσία του φωλεόσχημου, λίθινου αγγείου μπορεί, τότε, να δικαιολογηθεί, υπό το πρίσμα αυτής της άποψης²¹.

Κάτω από το κατώφλι της νοτιοδυτικής θύρας του δωματίου 7, ανευρέθηκε ένα χτιστό, κιβωτιόσχημο αποθήκη, με εκατοντάδες μικρά, κωνικά κύπελλα, τα περισσότερα των οποίων περιείχαν κομμάτια κίσηρης. Κατά πόσο αυτός ο αποθήκης υποδεικνύει κάποιου είδους αρχιτεκτονικού μετασχηματισμού (σφράγισμα της πρόσβασης προς το δωμάτιο 9;), και πότε αυτός ο μετασχηματισμός θα λάμβανε χώρα, είναι ερωτήματα που παραμένουν άλυτα. Ως προς τα ιδεολογικής ένδειξης αντικείμενα, θραύσματα τοιχογραφίας με μοτίβο ιερού κόμπου, περισυλλέχθηκαν στο πλακόστρωτο διάδρομο 11, στο ύψος της εισόδου στο δωμάτιο 12. Όλα τα στοιχεία δείχνουν ότι η εν λόγω τοιχογραφία ανήκε σε χώρο του ανωγείου.

Κατά το νότιο άκρο της ανατολικής αυλής, βρίσκεται μια ιδιαίτερα επιμήκη κατασκευή (3,30 μ μήκους), που αποτελείται από τρεις βαθμίδες, σε οριζόντια διάταξη, με την κεντρική να προεξέχει. Πολλαπλές υπήρξαν οι ερμηνείες: κρηπίδωμα εν είδει τριμερούς ιερού, τριμερές ιερό, βωμός, κλιμακοστάσιο που θα οδηγούσε σε ένα νότιο άνδρηρο, εξέδρα εν είδει θεατρικού χώρου.

Αμέσως δυτικά αυτής της τριμερούς κατασκευής, ανακαλύφθηκε το ήμισυ μεγάλου λίθινου ζεύγους κεράτων καθοσιώσεως²².

Η χρήση αυτού του συμβολικού αντικειμένου σε οικίες, διαδίδεται, σύμφωνα με την D'Agata, σε άμεση σχέση με την εισαγωγή του τριμερούς ιερού ως δομής, σε μια ώριμη φάση της ΥΜΙα.

²¹ Η τόσο εκτενής και λεπτομερής αναφορά στα ευρήματα και την ερμηνεία των χώρων εύρεσής τους, οφείλεται στο γεγονός ότι πολυάριθμες και αντιφατικές μεταξύ τους υπήρξαν οι απόψεις των διαφόρων μελετητών. Όμως, η ερμηνεία των αίτιων και των επιπτώσεων των αρχιτεκτονικών μετασχηματισμών εξαρτάται – και, μάλιστα, όχι τόσο έμμεσα – και από την ερμηνεία της λειτουργίας των χώρων συγκεκριμένα, και του χαρακτήρα της οικίας γενικότερα.

²² Οι ακριβείς διαστάσεις των (σωζόμενων) κεράτων είναι οι εξής: 0,51μ (ύψους) επί 0,38μ (πλάτους).

Και είναι πριν από το τέλος της ΥΜΙα, που το σπίτι του Νίρου θα αποκτήσει το Minoan Hall, με τον φωταγωγό του να γίνει η κυρίως είσοδος στην "έπαυλη".

Η σημασία του μεγαλοπρεπούς είναι αυταπόδεικτη. Με τους μετασχηματισμούς, όμως, τονίζεται και (και, ίσως, κυρίως) η λειτουργία του κτηρίου. Σύμφωνα με τη δική μου άποψη, μάλιστα, με την ανέγερση του χώρου 20 (8 κατά την αρίθμηση του Evans), επιτυγχάνεται ο καλύτερος έλεγχος της κυκλοφορίας προς τη βόρεια πτέρυγα, και τις αποθήκες τροφίμων που στέγαζε.

Με την ανέγερση του χώρου 5 (3 κατά την αρίθμηση του Evans), επιτυγχάνεται ο καλύτερος έλεγχος της κυκλοφορίας προς το δωμάτιο 7, την αποθήκη των χάλκινων, διπλών πελέκων.

Προς την ίδια αυτήν κατεύθυνση - του καλύτερου ελέγχου της κυκλοφορίας και της πρόσβασης (πάλι προς την βόρεια πτέρυγα) - μπορεί να ερμηνεύσει κανείς και το σφράγισμα της θύρας, μεταξύ του χώρου 40 και του χώρου 34.

Όσον αφορά το χτίσιμο, εκ νέου, του τοίχου της δυτικής πρόσοψης και των εσωτερικών, βόρεια προς νότια τοίχων των αποθηκών της βόρειας πτέρυγας, νομίζω ότι θα μπορούσε, πειστικά, να δικαιολογηθεί με μετασεισμικές επιδιορθώσεις. Το λιγότερο επιμελές της κατασκευής τους, θα μπορούσε, ίσως, να οφείλεται στο χώρο στον οποίο βρισκόμαστε, μια πτέρυγα που στεγάζει αποθηκευτικές δραστηριότητες, και, μάλιστα, πιθανολογείται πως ειδικεύεται στην αποθήκευση τροφίμων. Το λιγότερο επιμελές της κατασκευής θα μπορούσε, όμως, να οφείλεται και/ή σε διαφορετικές προτεραιότητες που οι ένοικοι του κτηρίου έδωσαν, σε μια μετασεισμική φάση²³, όταν η σταθερότητα των τοίχων θα είχε περισσότερη σημασία, από την φροντίδα για το χτίσιμό τους.

Αυτού του είδους οι προτεραιότητες (ουσία, αντί για τύπο) δεν πρέπει να άλλαξαν κατά μεγάλο βαθμό, τη φύση της οικίας, αλλά να υπογράμμισαν τη λειτουργία της. Και κάτω από αυτό το πρίσμα, ίσως μπορούμε να διαβάσουμε και τις άλλες αρχιτεκτονικές τροποποιήσεις.

²³ Προφανώς, αυτόν τον συλλογισμό θα φώτιζε διαφορετικά η γνώση της χρονολόγησης της εισαγωγής του Minoan Hall, και της κατασκευής του τοίχου της δυτικής πρόσοψης, και των εσωτερικών των αποθηκών της βόρειας πτέρυγας, ως σύγχρονων, ή μη σύγχρονων μεταξύ τους.

Οι πλίνθινοι τοιχίσκοι στο δωμάτιο 7 και στο 18, πρέπει να επέτρεψαν μια καλύτερη διαρρύθμιση αυτών των αποθηκών.

Τα πηγάδια πρέπει να θεωρήθηκαν απαραίτητα από μια κοινωνική μονάδα βασισμένη, όπως όλα δείχνουν, στο εμπόριο (χάλκινων και πήλινων, τελετουργικών αντικειμένων), καθώς και στην παραγωγή και αποθήκευση τροφίμων²⁴.

Ο αντερειαματικός τοίχος (κατά την ανατολική πρόσοψη) ήρθε να περιορίσει την πρόσβαση στην κυρίως είσοδο του κτηρίου και, επομένως, να διασφαλίσει σε υψηλότερο βαθμό, τα αγαθά που το κτήριο περιείχε.

Κατά αυτήν την φάση, η χρήση της τριμερούς κατασκευής και της ανατολικής αυλής, προφανώς, θα τροποποιήθηκαν, δεδομένου ότι η δίοδος προς το εσωτερικό του κτηρίου δεν ήταν, πλέον, τόσο ανοικτή. Επειδή, όμως, ο ρόλος και η λειτουργία της τριμερούς κατασκευής – αν και πλαισιωνόταν από ένα σύμβολο κύρους και εξουσίας - μας είναι άγνωστοι, δεν μπορώ να επεκταθώ σε ερμηνείες, επειδή, διαφορετικά, θα είχαν περισσότερο το άρωμα φαντασιώσεων.

Στο επίπεδο της τεκμηριωμένης από τα αρχιτεκτονικά και κινητά ευρήματα εικασίας, βρίσκεται, όμως, εκείνη που βλέπει τους ενοίκους της 490 – διασωθέντων - τμ οικίας αυτής (όπως και εκείνους της 610 τμ της Τυλίσου Α), να ρυθμίζουν την από τα έξω προς τα έσω, καθώς και την εσωτερική κυκλοφορία, έτσι ώστε να έχουν μεγαλύτερο έλεγχο επί της διακίνησης ανθρώπων και αγαθών.

Παλαίκαстро: οικία Β (1-22)²⁵

Οικία τύπου 2 (εικ. 1, 17).

²⁴ Παρόλο που η αποθηκευτική δύναμη – τροφίμων - της οικίας του Νίρου είναι τόση, που θα της επέτρεπε τον ρόλο αρωγού στην γύρω περιοχή, σε περιόδους δυσκολίας· και παρόλο που ο χαλκός είναι μια δυσσεύρετη πρώτη ύλη, δεν υπάρχουν ενδείξεις για έγγραφα στοιχεία, ή άλλης μορφής διοίκηση. Μοναδική γραπτή μαρτυρία, ένα τεκτονικό σημείο σχήματος τρίαυγας, σε δεύτερης χρήσης, λαξευμένο πωρόλιθο, σε τοίχο της αυλής 1α.

²⁵ Οι πληροφορίες αντλούνται από Christakis, 1999: 15· D'Agata, 1992: 247-256· Driessen, MacDonald, 1997: 228-229· Driessen, MacGillivray, 1989: 99-102· Driessen, MacGillivray, 1990: 403· Gesell, 1985: 118· Hitchcock, 2000: 182· Μιχαηλίδου, 1984: 43· Preziosi, 1983: 65-66, 399-402.

Με τα 425 τετραγωνικά του μέτρα (στο ισόγειο), είναι ένα από τα μεγαλύτερα σπίτια αυτής της κατηγορίας, αλλά και της νεοανακτορικής πόλης του Παλαικάστρου. Βρίσκεται επί της λεγόμενης “Main Street”, στο βορειοανατολικό τέταρτο του οικισμού (εικ. 18).

Οι μετασχηματισμοί που θα περιγραφούν, μοιάζει να έλαβαν χώρα κατά την ώριμη ΥΜΙα, ή τις αρχές της ΥΜΙβ· ενώ η καταστροφή της οικίας ήρθε στο τέλος της περιόδου αυτής (ΥΜΙβ).

Οι χώροι 10, 12 και 13 υπέστησαν σοβαρές ζημιές λόγω πυρκαγιάς (κατά τα τέλη της ΥΜΙα, ή τις αρχές της ΥΜΙβ), και, δύο απ’ αυτούς, δέχτηκαν μερικές αρχιτεκτονικές μετατροπές. Συγκεκριμένα: στο χώρο 12, προστέθηκε κλιμακοστάσιο· ενώ η θύρα μεταξύ του χώρου 10, και του χώρου 7, σφραγίστηκε.

Το πηγάδι στο χώρο 4, η πρόσβαση στο οποίο γινόταν από τη νότια αυλή, μοιάζει να επιχωματώθηκε, ακριβώς μετά από την πυρκαγιά.

Στο δωμάτιο 5, προστέθηκε (όπως και στο 12) κλιμακοστάσιο.

Η δεξαμενή καθαρμών, ημιυπόγεια, προστέθηκε κάποτε την ΥΜΙα, διότι έφραξε έναν προϋπάρχοντα αγωγό, που συμπεριλάμβανε όστρακα αυτής της περιόδου.

Η θύρα μεταξύ του χώρου 20 και των χώρων 16-19, σφραγίστηκε. Η πρόσβαση σ’ αυτά τα δωμάτια, και τα βορειοδυτικά γενικότερα, θα γινόταν, επομένως, διά του “ανοίγματος”²⁶ στο δυτικό τοίχο του δωματίου 14. Αυτή η εικασία θα συνηγορούσε (σύμφωνα με τους ανασκαφείς) υπέρ της υπόθεσης μίας διαίρεσης τούτης της μεγάλης οικίας, πριν την ΥΜΙβ καταστροφή της.

Ως προς τα κινητά ευρήματα της οικίας Β, στο επιμελώς κεκονιαμένο δωμάτιο 10, βρέθηκαν πολυάριθμα αποθηκευτικά αγγεία.

Στο παρακείμενο και επικοινωνούν μ’ αυτό δωμάτιο 13, και, συγκεκριμένα, στην ανώτερη επίχωση του, περισυλλέχθηκαν κύπελλα με μοτίβο διπλού πελέκεως, καθώς και 150, ΥΜΙβ, ημισφαιρικοί κύαθοι.

Στη δεξαμενή καθαρμών, επίσης σε άνω επίχωση, ανευρέθηκε μεγάλο σύνολο οικιακής κεραμικής.

²⁶ Δεν πρόκειται, μάλιστα, περί πραγματικής εισόδου.

Στο μικρό δωμάτιο 22, περισυλλέχθηκε μεγάλος αριθμός ΥΜΙΒ, επίσης οικιακής κεραμεικής, καθώς και δύο, όμοιας χρονολόγησης, λεπτότεχνα αγγεία.

Στο δωμάτιο 20, βρέθηκε πληθώρα κυπέλλων, αλλά και κομμάτια ελαφρόπετρα.

Τα μέχρι τώρα περιγραμμένα ευρήματα μοιάζει να τοποθετούνται, με ικανοποιητική ασφάλεια (εκ μέρους των ανασκαφών και μελετητών), στην ΥΜΙΒ περίοδο. Για τα τέχνηρα που θα αναφέρω αμέσως παρακάτω, όμως, η χρονολόγηση είναι περισσότερο επισφαλής.

Μαρτυρία γραφειοκρατικής πρακτικής, υποδεικνύεται από μια πινακίδα Γραμμικής Α, από το δωμάτιο 13. Η επίχωση ανεύρεσής της, είναι η κατώτερη (η αμέσως κάτω των 150 ημισφαιρικών κυάθων, και των κυπέλλων με μοτίβο διπλού πελέκεως)· μαζί με την πινακίδα, περισυλλέχθηκαν μια ΥΜΙα πρόχους, καθώς και ένα γεφυρόστομο, μεσαίου μεγέθους, ΥΕΙΙα αγγείο.

Όσον αφορά τα ιδεολογικής ένδειξης αντικείμενα, στο δωμάτιο 20, βρέθηκε ένα μεσαίου μεγέθους ζεύγος κεράτων καθοσίωσεως, από κονίαμα²⁷. ενώ, στο δωμάτιο 5 (που, γι' αυτό, θεωρήθηκε οικιακό ιερό), περισυλλέχθηκαν – μαζί με κοινά κύπελλα, οστά και στάχτη - μικκύλα αγγεία, πήλινα γυναικεία ειδώλια, καθώς και ένα, επίσης πήλινο, ζώδιο μορφής βοδιού.

Η ανασύνθεση των δεδομένων, η αξιολόγησή τους, εν απουσία ευδιάκριτων χρονολογικών τροχιών, αποτελεί δύσκολο έργο, όταν ο στόχος είναι να μην περάσει κανείς τα σύνορα της επιστημονικότητας.

Στην υπό μελέτη οικία, δύο δωμάτια (το 10 και το 3) - τα οποία, σε διαφορετικές μεταξύ τους υποπεριόδους, υπέστησαν αρχιτεκτονικές μετατροπές – άλλαξαν τη λειτουργία τους, στεγάζοντας, στη δεύτερη και τελευταία τους φάση, αποθηκευτικές δραστηριότητες.

Το δωμάτιο 13 μοιάζει να στέγαζε, κατά την ίδια αυτή φάση, επίσης αποθηκευτικές δραστηριότητες. Δεν μου είναι σαφές, όμως, ένα αυτός ήταν ο ρόλος του και στην προηγούμενη φάση· και δεν μπορώ να υποθέσω, συνεπώς, μια αλλαγή λειτουργίας, ή όχι, και αυτού του χώρου. Πάντως, η

²⁷ Οι ακριβείς διαστάσεις των (σωζόμενων) κεράτων είναι οι εξής: 0,195μ (ύψους) επί 0,277μ (πλάτους).

ύπαρξη της πινακίδας Γραμμικής Α υποδεικνύει ένα περιβάλλον, το οποίο απαιτεί γραφειοκρατική πρακτική. Περαιτέρω, όμως, δεν πρέπει να προχωρήσει αυτός ο συλλογισμός, διότι τα συνευρήματα της πινακίδας ήταν μια πρόχους χρονολογημένη την ΥΜΙα, και όστρακα ενός γεφυρόστομου αγγείου, χρονολογημένα την ΥΕΙΙα.

Τα λιγότερο επισφαλή συμπεράσματα, στα οποία μπορώ να καταλήξω, είναι ότι η αλλαγή της λειτουργίας – σε αποθηκευτική - δύο (τουλάχιστον) δωματίων, σε συνάρτηση με την προσθήκη δύο μάλιστα, κλιμακοστασίων, και η τεκμηριωμένη από τη μελέτη του Christakis, αύξηση του αποθηκευτικού δυναμικού, μοιάζει να υποδεικνύουν ότι οι χρήστες αυτής της οικίας, απέβαλλαν στοιχεία, τα οποία θεώρησαν, πια, πλεονάζοντα (όχι όμως το οικιακό ιερό), τα "του τύπου", για να εστιάσουν στα "της ουσίας", στα οικονομικού συμφέροντος, που, ίσως, τώρα λάμβαναν χώρα και στον περισσότερο ελέγξιμο άνω όροφο.

Γουρνιά: οικία Ca-Cb²⁸

Οικία τύπου 3 (εικ. 1, 19).

Βρίσκεται στην ανατολική πλαγιά του υψώματος, στο σημείο που ο "ανατολικός ανηφορικός δρόμος Α"²⁹, συναντά, σε ορθή γωνία, τον βόρεια προς νότια δρόμο, που διασχίζει την κορυφή του λόφου.

Το όνομα αυτής της 11 χώρων οικίας, οφείλεται στην αρχιτεκτονική μετατροπή που υπέστη: την διαίρεσή της, σε δύο οικιστικές μονάδες. Αυτό επιτεύχθηκε διά του φράγματος όλων των θυρών, έτσι ώστε την Ca, να αποτελέσουν τα δωμάτια 1, έως 5· ενώ την Cb, να αποτελέσουν τα δωμάτια 6, έως 11.

Ο μετασχηματισμός μοιάζει να έλαβε χώρα την ΥΜΙα, όταν μια μερική καταστροφή του κτηρίου, άφησε ένα στρώμα 0,75μ πάχους, πάνω από μια ευρεία, ορθογώνια δεξαμενή³⁰, στο χώρο 4. Η κεραμεική αυτού του στρώματος χρονολογείται, με αρκετή ασφάλεια (την ΥΜΙα). Και είναι ακριβώς

²⁸ Οι πληροφορίες αντλούνται από Driessen, MacDonald, 1997: 211-215.

²⁹ "East ascent A", κατά την ορολογία της ανασκαφείας.

³⁰ Οι ακριβείς διαστάσεις της εν λόγω δεξαμενής είναι οι εξής: 2,0μ επί 1,20μ.

πάνω απ' αυτό το στρώμα, που το δάπεδο της πλέον διαιρεμένης Ca-Cb, τοποθετήθηκε.

Είναι δύσκολο να ερμηνεύσει κανείς τους πιθανούς λόγους μίας αλλαγής, και, μάλιστα, τόσο ριζικής, όταν δεν έχει, στην διάθεσή του, παρά μόνο τις πληροφορίες από τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα. Θα μπορούσα να εικάσω ότι κάτι, στη προσωπική ζωή των κατοίκων, προκάλεσε αυτήν την μετατροπή.

Χωρίς να παραβλέψω, ή να αναιρέσω αυτήν την υπόθεση, θεωρώ ωφέλιμο, και σ' αυτό το σημείο της μελέτης, να τοποθετήσω τα δεδομένα αυτής της οικίας, στο μεγαλύτερο σύνολο των δεδομένων της πόλης. Η ΥΜΙα καταστροφή είχε απόηχο στο ανακτορικό κτήριο, όπως και σε πολλά σπίτια, σε διάφορα οικοδομικά τετράγωνα. Αυτός ο απόηχος υλοποιήθηκε είτε με την εγκατάλειψη των ίδιων των σπιτιών (βλ. Block D)· είτε με την προσθήκη διαχωριστικών, μη επιμελώς χτισμένων τοίχων (οικίες E1, Hd, Dc). Όμοιο με το παράδειγμα της Ca-Cb, είναι μόνο εκείνο της Ef-Eg, στην δυτική πλαγιά του λόφου.

Το φως αυτών των πληροφοριών, πρέπει να ομολογήσω, δεν ανατρέπει την πρώτη μου εικασία. Προφανώς μια καταστροφή έχει αντίκτυπο σε ομαδικό, και σε περισσότερο "πυρηνικό" (του νοικοκυριού) επίπεδο. Όμως, ο ίδιος αρχιτεκτονικός μετασχηματισμός μαρτυρείται, προς στιγμήν, μόνο σε μία άλλη περίπτωση (εκείνη της Ef-Eg). Επιπρόσθετα, εν απουσία κινητών ευρημάτων, και, μάλιστα, από το σπίτι πριν και μετά την τροποποίηση, δεν μπορώ να εικάσω το χαρακτήρα, τη λειτουργία τούτων των σπιτιών³¹. Κατά συνέπεια, αναγκάζομαι να εμμένω στην υπόθεση της αρχιτεκτονικής αλλαγής, οφειλόμενης στη προσωπική ροή των ενοίκων, η οποία, μάλλον, τουλάχιστον έμμεσα, πρέπει να επηρεάστηκε από την ΥΜΙα καταστροφή.

³¹ Προφανώς, εφόσον βρισκόμαστε σε μία τύπου 3 οικία, θα στέγαζε παραγωγικές, εργαστηριακές και αποθηκευτικές δραστηριότητες, σε μικρότερη κλίμακα απ' ό, τι μια οικία τύπου 2. Τι είδους, όμως, παραγωγικές και εργαστηριακές δραστηριότητες; Οι γενικές πληροφορίες δεν μπορούν να βοηθήσουν, όταν ο στόχος είναι η ανίχνευση του αίτιου και του αιτιατού μίας αρχιτεκτονικής μετατροπής.

Ανακτορικός οικισμός

Μάλια: οικία Δα³²

Οικία τύπου 1 (εικ. 20, 21).

Αυτή η μόλις 170τμ οικία³³, βρίσκεται στον τομέα Δ της πόλης των Μαλίων, 100μ περίπου δυτικά του ανακτόρου.

Αρχιτεκτονικές μετατροπές σημειώθηκαν κατά τη διάρκεια της ΥΜΙα, και, μάλιστα, πριν από το τέλος αυτής της περιόδου, όποτε θεωρείται ότι το κτήριο εγκαταλείφθηκε.

Ανατολικά, με συνέπειες και στον τοίχο αυτής της (μέχρι τότε) πρόσοψης, προστέθηκε το Minoan Hall (3).

Το δάπεδο της δεξαμενής καθαρμών (7) υψώθηκε· ενώ, κάποτε αργότερα (σε σχέση με τις μόλις αναφερόμενες τροποποιήσεις), οι θύρες μεταξύ των δωματίων 8 και 10 σφραγίστηκαν.

Ως προς τα κινητά ευρήματα, η κεραμεική της οικίας είναι, κατά το πλείστον, οικιακή, με λίγα δείγματα λεπτότεχνης, γραπτής.

Ικανοποιητικός αριθμός (για τέτοιου είδους χώρο) κυπέλλων και μεσαίου μεγέθους αγγείων (χονδροειδούς κεραμεικής), ανευρέθηκε στη δεξαμενή καθαρμών.

Ο χώρος 12 (βορειοδυτικά), καθώς και οι χώροι 10 και 8 (νότια) χαρακτηρίζονται από τα πολυάριθμα αποθηκευτικά, κυρίως μεσαίου μεγέθους, σκεύη. Ενώ στο παρακείμενο και επικοινωνούν με το 8, δωμάτιο 9, περισυλλέχθηκε χάλκινος, διπλός πέλεκυς.

Διοικητική οργάνωση αποδεικνύεται από ένα σφράγισμα από το δωμάτιο 10, και από τρία άλλα, από το δωμάτιο 8. Σ' αυτόν τον ίδιο χώρο, αλλά από την αμέσως κατώτερη επίχωση, περισυλλέχθηκε ένα μολύβδινο δακτυλίδι.

Αξιοσημείωτα από ιδεολογικής άποψης, ένα πήλινο και ένα μαρμάρινο ειδώλιο, επίσης προερχόμενα από το δωμάτιο 8.

³² Οι πληροφορίες αντλούνται από Driessen, 1982: 48-50· Driessen, MacDonald, 1997: 186· Fotou, Olivier, Schmid, 1985: 896· Gesell, 1985: 108· McEnroe, 1979: 88· *Maison I*, 43-48, 56-58· Μιχαηλίδου, 1984: 37-50· Olivier, 1982: 680· Παλγνου, 1987: 196· Preziosi, 1983: 40-41· Κορακα, 1984: 3-12.

³³ Το εμβαδόν αυτού του ισόγειου αποτελεί εξαίρεση για μια τύπου 1 οικία· ο μέσος όρος, για την εν λόγω κατηγορία, κυμαίνεται, μάλιστα, γύρω στα 400τμ.

Από τα μέχρι τώρα παρατεθέντα, μου φαίνεται ότι ο χαρακτήρας της οικίας δεν άλλαξε ριζικά, από τη φάση της εισαγωγής του Minoan Hall, σ' εκείνη της αντικατάστασης των δύο θυρών μεταξύ του δωματίου 8 και 10, με ένα συμπαγές, πλίνθινο τοίχο. Κατά τη διάρκεια της πρώτης φάσης, μάλιστα, τα γνωρίσματα μίας τύπου 1 οικίας, το προστεθέν Minoan Hall, καθώς και το μολύβδινο δακτυλίδι υποδεικνύουν υψηλό οικονομικό (και κοινωνικό) status, καθώς και οικονομικές δραστηριότητες, που προϋποθέτουν διοικητική οργάνωση.

Κατά τη διάρκεια της δεύτερης φάσης, ο συμπαγής τοίχος που χωρίζει το χώρο 8, από το 10, καθιστά δυσκολότερη την πρόσβαση σ' αυτόν (το 10), απ' αυτήν την δίοδο κυκλοφορίας. Η πρόσβαση από το ανώγειο – μέσω του κλιμακοστασίου 11 - θα ήταν περισσότερο ασφαλής, ανήκοντας ο άνω όροφος στη σφαίρα επιρροής των κατοίκων, και όχι των επισκεπτών. Κατά συνέπεια, το δωμάτιο 10 θα ήταν καταλληλότερο ως αποθηκευτικός χώρος, όντας ελεγχόμενης προσβασιμότητας.

Ο αρχιτεκτονικός μετασχηματισμός και τα κινητά ευρήματα αυτού του δωματίου και του παρακείμενου του, αποτελούν τα στοιχεία- κλειδιά, για την ερμηνεία της εξέλιξης της οικίας Δα: κατά τη δεύτερη της φάση, το Minoan Hall μοιάζει να συνεχίζει να αποτελεί πυρήνα επαφής ενοίκων και επισκεπτών (διά του κλιμακοστασίου 11 και του διαδρόμου 2, αντίστοιχα)· οι οικονομικές δραστηριότητες που προϋποθέτουν διοικητική οργάνωση, επίσης συνεχίζουν (όπως μαρτυρούν τα σφραγίσματα)· ενώ περισσότερη έμφαση δίνεται στην αποθήκευση (δωμάτια 10 και 8).

Θέτω έναν προβληματισμό για την έννοια "έμφαση": η μετατροπή δύο δωματίων, σε αποθηκευτικό χώρο, αρκεί, για να τεκμηριώσει κανείς μια άποψη περί αύξησης του αποθηκευτικού δυναμικού; Μήπως, τότε, η έμφαση στην αποθήκευση δεν είναι, σ' αυτήν την περίπτωση, ποσοτικού χαρακτήρα (βλ. δυσκολία πρόσβασης δωματίου 10); Ή μόνο ποσοτικού χαρακτήρα; Ή, αντιθέτως, κάτι άλλαξε στις ανάγκες των ενοίκων, και το 170τμ ισόγειο δεν αρκούσε, πλέον, για τις αποθηκευτικές και εργαστηριακές (βλ. πέλεκυ) δραστηριότητές τους;

Μάλια: οικία Ζβ³⁴

Οικία τύπου 2 (εικ. 22, 23).

Βρίσκεται στον τομέα Ζ της πόλης των Μαλίων, στο σημείο που ένας νότια προς βόρεια δρόμος του οικοδομικού αυτού τετραγώνου, συναντά το ανατολικά προς δυτικά δρόμο, ο οποίος οδηγεί στην ανατολική είσοδο του απέχοντος περίπου 100μ ανακτόρου.

Οι αρχιτεκτονικοί μετασχηματισμοί μοιάζει να έλαβαν χώρα κατά την ΥΜΙΑ· ενώ το κτήριο έπαψε να χρησιμοποιείται, λόγω καταστροφής, την ΥΜΙΒ.

Η κυρίως είσοδος στην οικία φαίνεται να ήταν, σε μια πρώτη φάση, στο βόρειο τοίχο του δωματίου 4.

Σε μια δεύτερη φάση, όμως, τοιχίστηκε· ενώ είσοδος χτίστηκε στην ανατολική πρόσοψη του σπιτιού και, συγκεκριμένα, στο βορειοανατολικό του τμήμα ("v" στην κάτοψη).

Παράλληλη μ' αυτήν την μετασκευή, μοιάζει να ήταν και η προσθήκη του κλιμακοστασίου, σε άμεση, μάλιστα, γειτνίαση, με τον προθάλαμο της εισόδου.

Ως προς τα κινητά ευρήματα, στο δωμάτιο 4, βρέθηκαν δύο πίθοι, καθώς και αρκετά, μεσαιού μεγέθους, αποθηκευτικά αγγεία, αλλά και ένα αλάβαστρο Θαλασσίου Ρυθμού.

Στο χώρο 6 - επικοινωνούντα με το μόλις αναφερόμενο δωμάτιο 4, μέσω της βορειοανατολικής του θύρας - περισυλλέχθηκαν πολυάριθμα, πήλινα, υφαντικά βάρη. Ενώ, στο πιθανόν προσβάσιμο μόνο από τον άνω όροφο, δωμάτιο 5, ανευρέθηκαν τέσσερις πίθοι.

Στο τριγωνικού σχήματος χώρο 13, τα αγγεία ήταν αποθηκευτικού χαρακτήρα.

Στο δωμάτιο 7, επίσης του δυτικού τομέα της οικίας, ανευρέθηκε σετ χάλκινων εργαλείων - αποτελούμενο, μεταξύ άλλων, από δύο διπλούς πελέκεις, μία σμίλη και ένα πριόνι – καθώς και ολιγάριθμα λίθινα και πήλινα αγγεία, το ένα εκ των οποίων ήταν ένα αλάβαστρο Θαλασσίου Ρυθμού.

³⁴ Οι πληροφορίες αντλούνται από Driessen, 1982: 30, 52-53· Driessen, MacDonald, 1997: 189-190· Preziosi, 1983: 60-61.

Στον παρακείμενο και επικοινωνούντα με το 7, χώρο 20 (κυρίως αίθουσα του πολύθυρου), περισυλλέχθηκαν λίγα λίθινα, καθώς και πήλινα, μεσαίου μεγέθους αγγεία.

Μεταφερόμενοι στο ανατολικό τμήμα του κτηρίου, ο χώρος 8 είχε εστία· ενώ στο επικοινωνούν μ' αυτό, δωμάτιο 9, βρέθηκαν αρκετοί πίθοι - ο ένας εκ των οποίων, περιείχε μεγάλη ποσότητα κονιάματος - καθώς και άλλα αποθηκευτικά, μεσαίου μεγέθους, αγγεία.

Λόγω των θραυσμάτων μεσαίου μεγέθους, οικιακής κεραμικής, πιθανολογείται ότι ο χώρος 3 χρησιμοποιόταν ως αποθηκευτικού χαρακτήρα sotto-scala.

Οι χώροι στο νοτιοανατολικό τομέα της οικίας - οι εισοδοί των οποίων απλώς πιθανολογούνται - βρέθηκαν σχεδόν άδειοι: όχι αμελητέα ήταν η ποσότητα της στάχτης στο εσωτερικό όλων τους· ενώ, στο δωμάτιο 17, βρέθηκε χάλκινο μαχαίρι.

Από το ίδιο αυτό δωμάτιο (17), προέρχεται η μοναδική μαρτυρία διοικητικής οργάνωσης, ένα ασημένιο δακτυλίδι.

Όσον αφορά τα ιδεολογικής ένδειξης κινητά ευρήματα, μια λίθινη σφίγγα βρέθηκε στο χώρο 7.

Η αλλαγή της εισόδου διοχέτευσε διαφορετικά την κίνηση, από το εξωτερικό της κατοικίας και, μάλιστα, με περιορισμό πρόσβασης σε δύο επίπεδα, κατά τη γνώμη μου.

Στο πρώτο επίπεδο, από οπτικής, κυριολεκτικά, άποψης, οι χρήστες του σπιτιού συναντούσαν το εμπόδιο του διαδρόμου 2, ενός διαδρόμου στενού, και σε σχήμα Γ. Παράλληλα με το διάδρομο αυτό, και βόρειά του, ήταν το κλιμακοστάσιο. Πιθανολογείται ότι υπήρχαν θύρες, για τη ρύθμιση αυτών των δύο ρευμάτων - του ρεύματος των κατοίκων, για τον άνω όροφο και του ρεύματος (και) των επισκεπτών, για το ισόγειο. Το χτίσιμο του κλιμακοστασίου σ' αυτό το σημείο, θεωρώ ότι απαντάει ακριβώς σ' αυτές τις ανάγκες ρύθμισης της κυκλοφορίας, διότι θεωρώ απίθανο και αβάσιμο να μην υπήρχε αλλού κλιμακοστάσιο - έστω και από φθαρτά υλικά - στη φάση που προηγείται των αρχιτεκτονικών μετατροπών.

Στο δεύτερο επίπεδο ελέγχου της κίνησης, κατατάσσεται το περισσότερο δύσκολα προσβάσιμο, βορειοδυτικό, αποθηκευτικό και εργαστηριακό τμήμα της οικίας.

Συνεπώς, οι κάτοικοι αυτής της πλούσιας οικίας (βλ. και λεπτότεχνη κεραμεική, λίθινη σφίγγα και ασημένιο δακτυλίδι), πλούσιας οικίας που στέγαζε πλούσιες οικονομικές δραστηριότητες, που προϋπέθεταν διοικητική οργάνωση (βλ. δακτυλίδι), επιθύμησαν, κάποια στιγμή, την ΥΜΙα, να προστατεύσουν περισσότερο τα αγαθά τους, ρυθμίζοντας το βαθμό προσβασιμότητας σ' αυτά.

Ζάκρος: οικία Η³⁵

Οικία τύπου 2 (εικ.24).

Βρίσκεται στο βόρειο τομέα της πόλης, λίγες εκατοντάδες μέτρα βορειότερα του ανακτόρου.

Δύο μοιάζει να ήταν οι νεοανακτορικές φάσεις αυτού του κτηρίου, με *terminus ante quem* την ΥΜΙβ, όποτε χρονολογείται η καταστροφή του.

Κατά την πρώτη, το δωμάτιο με τον κεντρικό κίονα, στο δυτικό τμήμα του σπιτιού, μετατράπηκε σε πολύθυρο, με έξι, μάλιστα, θύρες (εικ. 25).

Κατά τη δεύτερη, λεπτά διαχωρίσματα προστέθηκαν πίσω από το εν λόγω πολύθυρο, και δύο από τις θύρες του τοιχίστηκαν.

Ως προς τα κινητά ευρήματα, λίγα μπορούν να λεχθούν, λόγω των ανεπαρκών βιβλιογραφικών πληροφοριών. Σε γενικές γραμμές, όμως, η κεραμεική αποτελείται, κατά το πλείστον, από οικιακά, καθημερινής χρήσης σκεύη· ενώ απουσιάζουν πολυτελή αντικείμενα, ή πρώτες ύλες, καθώς και μαρτυρίες για διοικητική, ή γραφειοκρατική οργάνωση.

Εξαιτίας της δύσκολης ανασκαφικής τεκμηρίωσης, και λόγω του ελλιπούς του βιβλιογραφικού υλικού, η αξιολόγηση των αρχιτεκτονικών μετασχηματισμών καθίσταται ιδιαίτερος προβληματική.

³⁵ Οι πληροφορίες αντλούνται από Driessen, MacDonald, 1997: 238· Πλάτων Λ., 1996: 62-63.

Δεδομένου ότι η λειτουργία της οικίας δεν φαίνεται να άλλαξε, από τη μια φάση, στην άλλη (όντας όμοιος ο χαρακτήρας των κινητών ευρημάτων), οι δύο αρχιτεκτονικές μετατροπές, μοιάζει να απάντησαν σε διαφορετικού είδους ανάγκες. Αν η πρώτη (η εισαγωγή του πολύθυρου) μπορεί να εξυπηρέτησε περισσότερο τον "τύπο", όντας το πολύθυρο εισηγμένο αρχιτεκτονικό γνώρισμα· η δεύτερη, πρέπει να εξυπηρέτησε περισσότερο την "ουσία", τις λειτουργικές ανάγκες του νοικοκυριού.

Ζάκρος: οικία Δα³⁶

Οικία τύπου 2 (εικ. 26).

Βρίσκεται στη συνοικία που απλώνεται στο νοτιοδυτικό λόφο του οικισμού, το λεγόμενο Λόφο του Αγίου Αντωνίου.

Οι αρχιτεκτονικές της μετασκευές μοιάζει να έχουν όμοιο χρονολογικό ορίζοντα, αλλά και όμοια εξέλιξη με της οικίας Η, στον απέναντι λόφο.

Σε μια από τις δύσκολα ανασκαφικά ανιχνεύσιμες φάσεις της ζωής της, μάλιστα, το δωμάτιο με τον κίονα (στο νοτιοανατολικό τμήμα του κτηρίου) μετατράπηκε σε πολύθυρο.

Σε μια μεταγενέστερη φάση, δύο από τις θύρες του αντικαταστάθηκαν με συμπαγή τοίχο· ενώ, άλλων δύο δυσκολεύτηκε (ή αχρηστεύτηκε;) η πρόσβαση, λόγω της προσθήκης ενός κλιμακοστασίου, αμέσως πίσω τους.

Όσον αφορά τα κινητά ευρήματα, και σ' αυτήν την περίπτωση (όπως και της οικίας Η), αποτελούνται κυρίως από οικιακή, καθημερινής χρήσης, κεραμική, και ίδιου χαρακτήρα, λίθινα εργαλεία. Δεν ανευρέθηκαν πολυτελή πρώτες ύλες, ή αντικείμενα, και (όπως στην περίπτωση της οικίας Η) δεν υπάρχουν ενδείξεις διοικητικής, ή γραφειοκρατικής οργάνωσης.

Δεδομένου ότι, όπως και στην περίπτωση της οικίας Η, βρίσκομαι αντιμέτωπη με την ελλειπτικότητα των βιβλιογραφικών και ανασκαφικών δεδομένων, παραμένοντας σταθερός ο χαρακτήρας των κινητών ευρημάτων, δεν είναι απόλυτα επισφαλές να υποθέσω, ότι η λειτουργία του κτηρίου Δα δεν πρέπει να άλλαξε. Ο ανοικτός χαρακτήρας του πολύθυρου περιορίστηκε, και τη θέση του πήραν (ή ξαναπήραν;) χώροι, η πρόσβαση στους οποίους ήταν

³⁶ Οι πληροφορίες αντλούνται από Driessen, MacDonald, 1997: 240· Πλάτων Λ., 1996: 63.

ελέγξιμη σε μεγαλύτερο βαθμό, και οι οποίοι ήταν καλύτερα συνδεδεμένοι με τον άνω όροφο. Κατά συνέπεια, ένα ανακτορικό αρχιτεκτονικό γνώρισμα (το πολύθυρο) αντικαταστάθηκε, για άλλη μια φορά, από μια διαρρύθμιση που, προφανώς, μπορούσε να εξυπηρετήσει καταλληλότερα, τις οικονομικές, αλλά και κοινωνικές ανάγκες των χρηστών της οικίας Δα.

Συμπεράσματα

Ψάχνοντας ομοιότητες και διαφορές στους αρχιτεκτονικούς μετασχηματισμούς των δειγμάτων μου, καθώς και στις από μένα εικαζόμενες επιπτώσεις αυτών των μετασκευών, αναδύθηκε ένας κοινός παρονομαστής. Κοινός, μάλιστα, και στις “μεμονωμένες” οικίες, και σ’ εκείνες των ανακτορικών, και μη ανακτορικών οικισμών³⁷: η προσοχή στην οικονομική παράμετρο· προσοχή που επέβαλλε την αποβολή αρχιτεκτονικών στοιχείων (λ.χ. του πολύθυρου), ή/και την προσθήκη αρχιτεκτονικών στοιχείων (λ.χ. διαχωρισμάτων, τοιχίσκων, κλιμακωστάσιων), και την συνεπή διαφορετική ρύθμιση της κυκλοφορίας, προς την οικία και, κυρίως, στο εσωτερικό αυτής.

Πότε έλαβαν χώρα αυτοί οι μετασχηματισμοί – μ’ αυτόν τον παρονομαστή – και γιατί, είναι τα επόμενα δύο ερωτήματα, που θέτω στην έρευνά μου, για να γεφυρώσω το εννοιολογικό κενό, ανάμεσα στο σημαίνον και το σημαινόμενο.

Η απάντηση στο πρώτο ερώτημα, πρέπει να λάβει υπόψη (όπως ειπώθηκε και στο πρώτο κεφάλαιο) το επισφαλές των ανασκαφικών, αλλά και των βιβλιογραφικών δεδομένων. Πάντως, ο ορίζοντας των μετατροπών τοποθετείται στην ΥΜΙα (η Δα των Μαλίων, μάλιστα, πριν από το τέλος της υποπεριόδου αυτής), αλλά και την ΥΜΙβ (βλ. Νεροκούρου, και Ζάκρο).

Για να απαντήσουμε στο δεύτερο ερώτημα, θα προσπαθήσω να εντάξω το αρχαιολογικό record των περιγραφόμενων οικιών, και το υλικό context των σχέσεων, δράσεων και εντάσεων αυτών των νοικοκυριών και αυτών των οικισμών, στο πλαίσιο των ενδονησιωτικών (και, ενδεχομένως, εξωνησιωτικών) σχέσεων, δράσεων και εντάσεων. Κατά συνέπεια, θα αναλύσω τα στοιχεία για τις τρεις συνιστώσες της εξουσίας: την οικονομία, την ιδεολογία και την εξωτερική δύναμη (ενδο- και εξω-νησιωτική).

Ως προς την οικονομία, η μελέτη του αποθηκευτικού δυναμικού (Christakis, 1999) έδειξε ότι υπάρχει μια σχετική ομοιότητα αυτού, μεταξύ ΥΜΙα και ΥΜΙβ, στις οικιστικές μονάδες μη ανακτορικών οικισμών.

³⁷ Μοναδική απώλεια στη “λίστα” μου, η οικία τύπου 3, στα Γουρνιά. Θεωρώ, όμως, πολύ πιθανό, αυτή η απώλεια να οφείλεται, εν μέρει, στην επιλογή των δειγμάτων μου· καθώς και στο γεγονός ότι οι κάτοικοι ενός τύπου 3 σπιτιού, δεν πρέπει να είχαν πολλά περιθώρια για αλλαγές, πέρα από τις οφειλόμενες στη προσωπική ζωή τους (της διευρυμένης οικογένειάς τους).

Υπογράμμισε, επίσης, ότι τα μέσα ΥΜΙΒ νοικοκυριά είχαν ανεπαρκή αποθέματα τροφής, σε περίπτωση μακροπρόθεσμης έλλειψης τροφής.

Από την άλλη, διαπίστωσε ότι, ενώ ορισμένα συμπλέγματα (π.χ. Μύρτος Πύργος, Μακρυγιαλός) στερούνται βασικών αποθηκευτικών εγκαταστάσεων· η αποθηκευτική περιεκτικότητα άλλων (π.χ. Σκλαβόκαμπος, Βαθύπετρο) εμποδίζει την ερμηνεία τους, ως κέντρων συλλογής του περιφερειακού γεωργικού πλεονάσματος.

Μόνο κάποιες οικίες τύπου 1 (π.χ. Τύλισος Α, Νίρου), έδειξαν ότι τα αποθηκευμένα προϊόντα τους μπορούσαν να καλύψουν τις ανάγκες των ίδιων των νοικοκυριών, αλλά και της τοπικής κοινότητας, σε περιόδους δυσκολίας.

Ο μοναδικός αρωγός, σ' αυτές τις περιπτώσεις, μοιάζει να ήταν το ανάκτορο, το αποθηκευτικό δυναμικό του οποίου, μάλιστα, μοιάζει να αυξήθηκε, κατά τη διάρκεια όλης της νεοανακτορικής περιόδου.

Είναι σημαντικό, σ' αυτό το σημείο, να υπογραμμιστεί ότι οι αποβολές, οι προσθήκες αρχιτεκτονικών στοιχείων, και η προσοχή στον οικονομικό παράγοντα που τις επέβαλλαν, ερμηνεύτηκαν, από ορισμένους (βλ. Driessen, MacDonald, 1997), ως ένδειξη οικονομικού, αλλά, κυρίως, πολιτικού αποκεντρωτισμού.

Μια από τις παραμέτρους εντοπισμού και ανάλυσης μίας κεντρικής εξουσίας, αποτελεί η διοικητική και γραφειοκρατική της οργάνωση. Παραθέτω κάποια στοιχεία.

Οι πινακίδες της Γραμμικής Α από τα τέσσερα ανάκτορα (στη Ζάκρο και από τον οικισμό), καθώς και από την Κάνια, την Τύλισο, τις Αρχάνες, την Αγία Τριάδα, τον Πετρά, τον Πύργο και το Παλαίκαστρο έχουν όμοιο περιεχόμενο, αλλά παρουσιάζουν κάποια ανομοιογένεια, ως προς το σύστημα καταγραφής. Αυτή η ανομοιογένεια μπορεί να οφείλεται σε διαφορές στις διοικητικές διαδικασίες, οι οποίες να ανάγονται στην ύπαρξη τοπικής ηγεσίας.

Το αρχείο των σφραγισμάτων της Ζάκρου – προερχόμενο από κτήριο της πόλης, και από ΥΜΙΒ ορίζοντα – είναι κατά λίγο μεταγενέστερο του αρχείου των Ιερών Αποθετών της Κνωσού. Ενδιαφέρουσες είναι οι αναλογίες μεταξύ τους, διότι αφορούν το θεματολόγιο, το είδος, καθώς και το σύστημα

σφράγισης. Ορισμένες ομάδες σφραγισμάτων προέρχονται από πολύτιμα δακτυλίδια κνωσιακής κατασκευής.

Όπως είναι γνωστό, ίδια με τα της Ζάκρου σφραγίσματα (που μπορούν να αναχθούν στο ίδιο κνώσιο εργαστήριο δηλαδή) βρέθηκαν και στο Σκλαβόκαμπο, την Αγία Τριάδα και τα Γουρνιά.

Κατά συνέπεια, τα σφραγίσματα υποδεικνύουν ένα δίκτυο συναλλαγών, ελεγχόμενο από μια κεντρική εξουσία (την Κνωσό;), δίκτυο που απλωνόταν σε όλη την Κρήτη, μέχρι και την ΥΜΙΒ.

Στο επίπεδο της υλοποιημένης ιδεολογίας, ήδη διαπιστώσαμε την αποβολή ορισμένων από τα ανακτορικά, αρχιτεκτονικά γνωρίσματα (βλ. πολύθυρο). Από τη στιγμή που, όμως, αυτά τα αρχιτεκτονικά στοιχεία συνέχισαν να χρησιμοποιούνται στα ανάκτορα, η εν λόγω αποβολή μπορεί, ίσως, να αποδίδεται στο τέλος μίας μόδας (όπως, στην αρχή μίας μόδας, εύκολα αποδέχθηκε ότι οφείλεται η προσθήκη Minoan Hall, σε αρκετές οικίες).

Στο επίπεδο της εξωνησιωτικής δύναμης, η οικονομική, ιδεολογική και, πιθανότατα, πολιτική κυριαρχία της Κρήτης μοιάζει να συνέχισε μέχρι (τουλάχιστον) το τέλος της ΥΜΙΒ, και, μάλλον, μέχρι την κατάρρευση της Κνωσού.

Η προϋπόθεση για τέτοιου είδους κυριαρχία δεν μπορεί παρά να είναι ένα σταθερό και ισορροπημένο, εσωτερικό, πολιτικό σύστημα. Μια μακροχρόνια ειρήνη (με την ευρεία έννοια του όρου), συνήθως είναι συνέπεια μίας άμεσης, ή έμμεσης κυριαρχίας. Μίας κυριαρχίας πιθανόν βασισμένης στο συγκεντρωτισμό της τροφής, και στο μονοπώλιο πολύτιμων πρώτων υλών.

Οι τοπικές elites, σίγουρα, έπαιζαν κάποιο ρόλο (και την ΥΜΙΒ) στην διοικητική ιεραρχία, και στο οικονομικό σύστημα γενικότερα. Όμως, όταν οι τρεις πηγές εξουσίας είναι επιτυχημένα αλληλοσυσχετιζόμενες, δίνοντας, έτσι, τον έλεγχο των τομέων-κλειδιά στην κεντρική εξουσία, απίθανο είναι άλλα τμήματα της κοινωνίας να κερδίζουν έδαφος, τόσο που να την επισκιάσουν επικίνδυνα.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

- AE Αρχαιολογική Εφημερίς
- AJA American Journal of Archaeology
- BCH Bulletin de Correspondance Hellénique
- BIBLOS Biblioteca virtuale del settore umanistico del Consiglio Nazionale delle Ricerche (biblos.cnr.it)
- BSA Annual of the British School of Athens
- FMP* Hägg R., Marinatos N. (eds), 1987 - *The Function of Minoan Palaces*. Proceedings of the Fourth International Symposium at the Swedish Institute at Athens, 10-16 June 1984, Stockholm
- FV* Hägg R. (ed), 1997 - *The Function of the "Minoan Villa"*. Proceedings of the Eighth International Symposium at the Swedish Institute at Athens, 6-8 June 1992, Stockholm
- HEP* Treuil P., Darque P. (eds), 1990 - *L' Habitat Égéen Préhistorique*. BCH, Suppl. XIX
- Maison I* Demargne P., Gallet de Santerre H., 1953 - *Fouilles Exécutées a Mallia: Exploration des Maisons et Quartiers d'Habitation, I*, Études Crétoises, IX, Paris
- ΠΑΕ Πρακτικά τῶν ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῶν Ἐταιρειῶν
- PM* Evans A.J., 1964 - *The Palace of Minos*, New York

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αλεξίου Σ., 1979 – “Τείχη και ακροπόλεις στη μινωική Κρήτη”, στο Κρητολογία 8, 41-56

Allison P.M., 1999 – “Introduction”, in Allison P.M. (ed), *The Archeology of Household Activities*, London, 1-18

Banning E.B., 1996 – “Houses, compounds and mansions in the prehistoric Near East”, in Coupland G., Banning E.B. (eds), *People Who Lived in Big Houses: Archeological Perspectives on Large Domestic Structures*, Monographs in World Archaeology 27, 165-183

Betancourt P., Marinatos N., 1997 – “The Minoan Villa”, in *FMV*, 91-98

Christakis K.S., 1999 – “Pithoi and food storage in neopalatial Crete: a domestic perspective”, in World Archaeology 31(1), 1-20

Chrysoulaki S., Platon L., 1987 – “Relations between the town and the palace of Zakros”, in *FMP*, 77-84

Dabney M.K., 1995 – “The later stages of state formation in palatial Crete”, in *Aegaeum* 12, 43-47

D’Agata A.L., 1992 – “Late Minoan Crete and horns of consecrations: a symbol in action”, *Aegaeum* 8, 247-256

Driessen J., 1982 – *The Minoan Hall in Domestic Architecture on Crete: to be in vogue in Late Minoan IA?* Acta Archeologica Lovaniensia, 21

Driessen J., Macdonald C., 1997 – *The Troubled Island. Minoan Crete before and after the Santorini Eruption.* *Aegaeum* 17

Driessen J., MacGillivray J.A., 1989 – “The Neopalatial period in East Crete”, *Aegaeum* 3, 99-112

Driessen J., Schoep I., 1995 – “The architect and the scribe. Political implications of architectural and administrative changes on MMII-LMIII Crete”, in *Aegaeum* 12, 649-664

Earle T., 1997 – *How Chiefs come to power. The Political Economy in Prehistory*, Stanford

Fotou V., Olivier J.-P., Schmid M., 1985 – “Maison Δα”, in *BCH* 109, 896

Gesell G.C., 1985 – *Town, Palace, and House Cult in Minoan Crete*, Studies in Mediterranean Archaeology LXVII, Göteborg

Hägg R. (ed), 1997 – “Seals, sealings and administration”, in *FV*, 215-216

idem, 1997 – “Linear A tablets and political geography”, in *FV*, 216-217

Hallager E., 1990 – “Upper floors in LMI houses”, in *HEP*, 281-292

Hazzidakis J., 1934 – *Tylissos: Les Villas Minoennes*, Etudes Cretois III, Paris, 1-26, 55-8, 85-91, 94-112

Χατζηδάκης Ι., 1912 - “Τύλισος μινωική”, στο *ΑΕ*, 197-225

Hiller S., 1984 – “Pax minoica versus Minoan thalassocracy. Military aspects of Minoan culture”, in Hägg R., Marinatos N., *The Minoan Thalassocracy*, Stockholm, 27-30

Hitchcock L.A., 1997 – “The Minoan hall system: writing the present out of the past”, in Locock M. (ed), *Meaningful Architecture: Social Interpretations of Buildings*. Worldwide Archaeology Series 9, Aldershot, 14-44

eadem, 2000 – *Minoan Architecture. A Contextual Analysis*, Jonsered

Hood S., 1978 – “Traces of the eruption outside Thera”, in Doulas C., Pouchelt H.C. (eds), *Thera and The Aegean World II*, London, 681-690

idem, 1983 – “The «country house» and Minoan society”, in Krzyskowska O., Nixon L. (eds), *Colloquium on Minoan Society*, Bristol, 129-135

Kent S., 1990 – “A cross-cultural study of segmentation, architecture, and the use of space”, in Kent S. (ed), *Domestic Architecture and the Use of Space. An interdisciplinary cross-cultural study*, Cambridge, 127-152

Kopaka C., 1984 - “Une bague minoenne de Mallia”, in BCH 108, 3-12

eadem, 1990 – “Des pieces de repos dans l’habitat minoen du IIe millénaire avant J.-C.?” in *HEP*, 217-230

Kopaka K., Platon L., 1993 – “Ληνοί μινωικοί. Installations minoennes de traitement des produits liquides”, in BCH 117, 35-101

Λαγόπουλος Α.Φ., 1997 – “Πόλη και κοινωνικές επιστήμες”, στο Αρχαιολογία 62, 8-16

LaMotta V., Schiffer M.B., 1999 – “Formation processes of house floor assemblages”, in Allison P.M. (ed), *The Archeology of Household Activities*, London, 19-29

MacGillivray J.A., Driessen J.M., 1990 – “Minoan settlement at Palaikastro”, in *HEP*, 395-412

Marcelis E., 1989 – “Quelques réflexions à propos de l’organisation de l’artisanat minoen à l’époque des premiers et des seconds palais”, *Aegaeum* 3, 29-34

McEnroe J.C., 1979 – *Minoan House and Town Arrangement*, PhD Thesis, University of Toronto

idem, 1982 – “A typology of Minoan neopalatial houses”, in *AJA* 86, 3-19

idem, 1990 – “The significance of locale style in Minoan vernacular architecture”, in *HEP*, 195-202

Michailidou A., 1990 – “The settlement of Akrotiri (Thera): a theoretical approach to the function of the upper storey”, in *HEP*, 293-306

Μιχαηλίδου Α., 1984 – “Ενδείξεις για την οργάνωση και λειτουργία τριών νεοανακτορικών σπιτιών. Ένα μεθοδολογικό πείραμα”, στο *Ανθρωπολογικά* 5, 37-50

Nevett L.C., 1999 – *House and Society in the Ancient Greek World*, Cambridge, 21-52

Niemeier W.D., 1984 – “The end of the Minoan Thalassocracy”, in Hägg R., Marinatos N. (eds), *The Minoan Thalassocracy*, Stockholm, 205-215

idem, 1997 – “The origins of the Minoan «Villa» system”, in *FMV*, 15-19

Nixon L., 1983 – “Changing views on Minoan society”, in Krzyskowska O., Nixon L. (eds), *Colloquium on Minoan Society*, Bristol, 237-243

eadem, 1997 – “Neo-palatial outlying settlements and the function of the Minoan palaces”, in *FMV*, 95-99

Olivier J.-P., 1982 – “Maison Δα”, in BCH 106, 680

Palyvou C., 1987 – “Circulatory patterns in Minoan architecture”, in *FMP*, 195-203

Platon L., 1990 – “L’urbanisme minoen. B. Espace intérieur et espace extérieur dans la ville minoenne”, in *HEP*, 381-393

idem, 1997 – “The Minoan «villa» in Eastern Crete. Riza, Akhladia and Prophetes Elias, Praissos; two different specimens of one category?”, in *FV*, 187-202

idem, 1999 – “New evidence for the occupation at Zakros, before the LMI palace”, in *Aegaeum* 20, 671-681

idem, 2002 - “The political and cultural influence of the Zakros Palace on nearby sites and in a wider context”, in *Aegaeum* 23

Πλάτων Λ., 1996 – “Ανακτορικά χαρακτηριστικά στη μινωική οικιακή αρχιτεκτονική”, στο Πεπραγμένα Η’ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, Α3, 51-78

idem, 1999 – *Ανυπόγραφα “έργα τέχνης” στα χέρια ιδιωτών κατά τη νεοανακτορική περίοδο στην Κρήτη*. Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums 43, Mainz

idem, 2004 – “Το ΥΜΙα ανάκτορο της Ζάκρου: μία Κνωσός έξω από την Κνωσό;”, στο Cadogan G., Hatzaki E., Vasilakis A. (eds), *Κνωσός, Ανάκτορο, Πόλη, Πολιτεία*, Αθήνα, 381-392

Πλάτων Ν., 1952 - “Μεσομινωική Ι οικία Ρίζας Αχλαδιών”, στο ΠΑΕ, 636, 646-648

idem, 1954 - "Τα μινωικά οικιακά ιερά", στο Κρητικά Χρονικά 8, 428-32, 438-9, 449-53, 463-73

idem, 1955 - "Μινωική αγροικία Ζου Σητείας", στο ΠΑΕ, 288-293

idem, 1956 - "Ανασκαφή μινωικής αγροικίας Ζου Σητείας", στο ΠΑΕ, 232-239

idem, 1959 - "Ανασκαφή Αχλαδιών Σητείας", στο ΠΑΕ, 210-217

idem, 1960 - "Μινωική αγροικία Προφήτου Ηλία Τουρτούλων", στο ΠΑΕ, 294-300

idem, 1961 - "Tourtoulou", in BCH 85, 863-4

Poursat J.-C., 1995 - "L'essor du système palatial en Crète : l'état et les artisans", *Aegaeum* 12, 185-188

Preziosi D., 1983 - *Minoan Architectural Design*, New York

Rapoport A., 1990 - "Systems of activities and systems of setting", in Kent S. (ed), *Domestic Architecture and the Use of Space. An interdisciplinary cross-cultural study*, Cambridge, 9-20

Sanders D., 1990 - "Behavioral conventions and archaeology: methods for the analysis of ancient architecture", in Kent S. (ed), *Domestic Architecture and the Use of Space. An interdisciplinary cross-cultural study*, Cambridge, 43-72

Schaar B., 1990 - "Aegean house form: a reflection of cultural behaviour", in *HEP*, 173-82

Schofield E., 1984 – “Coming to terms with Minoan colonialists”, in Hägg R., Marinatos N. (eds), *The Minoan Thalassocracy*, Stockholm, 45-47

Shaw J.W., 1978 – “Evidence for the Minoan tripartite shrine”, in *AJA* 82, 429-448

idem, 1990 – “Bronze Age Aegean harboursides”, in Hardy D. (ed), *Thera and the Aegean World III*, London, 420-436

Spencer-Wood S.M, 1999 – “The world their household: changing meanings of the domestic sphere in the nineteenth century”, in Allison P.M. (ed), *The Archeology of Household Activities*, London, 162-189

Tringham R.E., 1991 – “Households with faces: the challenge of gender in prehistoric architectural remains”, in Gero J.M., Conkey M.W., *Engendering Archaeology: women and prehistory*, Oxford, 93-131

Tsipopoulou M., Papacostopoulou A., 1997 – “«Villas» and villages in the hinterland of Petras, Siteia”, in *FV*, 203-214

Tzedakis Y., Chrysoulaki S., 1987 – “Neopalatial architectural elements in the area of Chania”, in *FMP*, 111-115

Tumasonis D., 1983 – “Some aspects of Minoan society: a view from social anthropology”, in Krzyskowska O., Nixon L. (eds), *Colloquium on Minoan Society*, Bristol, 303-310

van Effenterre M., 1983 – “Réflexion sur l’organisation des ateliers dans la civilisation créto-mycénienne”, in Krzyskowska O., Nixon L. (eds), *Colloquium on Minoan Society*, Bristol, 69-74

Vitalino C.J., Vitalino D.B., 1974 – “Volcanic tephra on Crete”, in AJA 78, 19-24

Walberg G., 1995 – “Minoan economy. An alternative model”, in Aegaeum 12, 157-161

Κατάλογος εικόνων

- Εικ. 1: Χάρτης της Κρήτης, με τις υπό μελέτη θέσεις
(Driessen, MacDonald, 1997: 120, fig. 7.1)
- Εικ. 2: Κάτοψη της οικίας στον Προφήτη Ηλία
(Platon L., 1999: 200, fig. 30)
- Εικ. 3: Ληγός από το δωμάτιο Ψ, στην οικία στον Προφήτη Ηλία
(Koraka K., Platon L., 1993: 55, fig.19)
- Εικ. 4: Γεφυρόστομη πρόχους, από το δωμάτιο Βα, στην οικία στον Προφήτη Ηλία
(Platon L., 1999: 198, fig. 24)
- Εικ. 5: Αχλάδια: κάτοψη της οικίας Α
(Platon L., 1999: 193, fig. 12)
- Εικ. 6: Αχλάδια: οικία Α. Οι δύο αρχιτεκτονικές φάσεις
(Platon L., 1999: 192, fig. 11)
- Εικ. 7: Αχλάδια: οικία Α. Πίθος, από το δωμάτιο Β
(Platon L., 1999: 194, fig. 13)
- Εικ. 8: Αχλάδια: οικία Α, δωμάτιο Β. Άνω μέρος αγγείου (ρυτού;), με πλαστική διακόσμηση αιγάγρου
(Platon L., 1999: 194, fig. 14)
- Εικ. 9: Νεροκούρου: κάτοψη της οικίας 1
(Driessen, MacDonald, 1997: 125, fig. 7.6)

- Εικ. 10: Τύλισος: κάτοψη της οικίας A
(Driessen, 1982: 35, fig.8)
- Εικ. 11: Τύλισος: κάτοψη των οικιών A, B, Γ
(Driessen, MacDonald, 1997: 128, fig. 7.9)
- Εικ. 12: Τύλισος: κεντρικό τμήμα της οικίας A
(Driessen, 1982: 35, fig.9)
- Εικ. 13: Τύλισος A: σχέδιο έγγραφης πινακίδας Γραμμικής A, από το δωμάτιο 5
(Χατζηδάκης, 1912: 213, εικ. 19)
- Εικ. 14: Νίρου Χάνι: κάτοψη της οικίας
(Driessen, 1982: 46, fig. 18)
- Εικ. 15: Νίρου Χάνι: αναπαράσταση των πιθανών μετασχηματισμών, στην περιοχή του πολύθουρου
(Driessen, 1982: 48, fig. 19)
- Εικ. 16: Νίρου Χάνι: κάτοψη της οικίας, με επισήμανση των πιθανών μετασχηματισμών, σε όλη την έκτασή της
(Driessen, MacDonald, 1997: 179, fig. 7.40)
- Εικ. 17: Παλαίκαστρο: κάτοψη της οικίας B (1-22)
(Driessen, MacDonald, 1997: 229, fig. 7.80)
- Εικ. 18: Παλαίκαστρο: η νεοανακτορική πόλη
(Gesell, 1985: 117, fig. 61. Κατά τους Sackett, Popham, 1965: BSA 60, plate 65)
- Εικ. 19: Γουρνιά: χάρτης της πόλης
(Gesell, 1985: 70, fig. 4. Κατά την Boyd Hawes H., 1908)

Εικ. 20: Μάλια: τοπογραφικός χάρτης της πόλης
(Gesell, 1985: 103, fig. 42. Κατά τους Deshayes, Dessenne, 1959)

Εικ. 21: Μάλια: κάτοψη της οικίας Δα
(*Maison I*, pl. LXVI)

Εικ. 22: Μάλια: τομέας Ζ
(Preziosi, 1983: 244, fig. II.16)

Εικ. 23: Μάλια: κάτοψη της οικίας Ζβ
(Preziosi, 1983: 244, fig. II.15)

Εικ. 24: Ζάκρος: το ανάκτορο και η πόλη στο βόρειο λόφο
(McEnroe, 1979: fig.135)

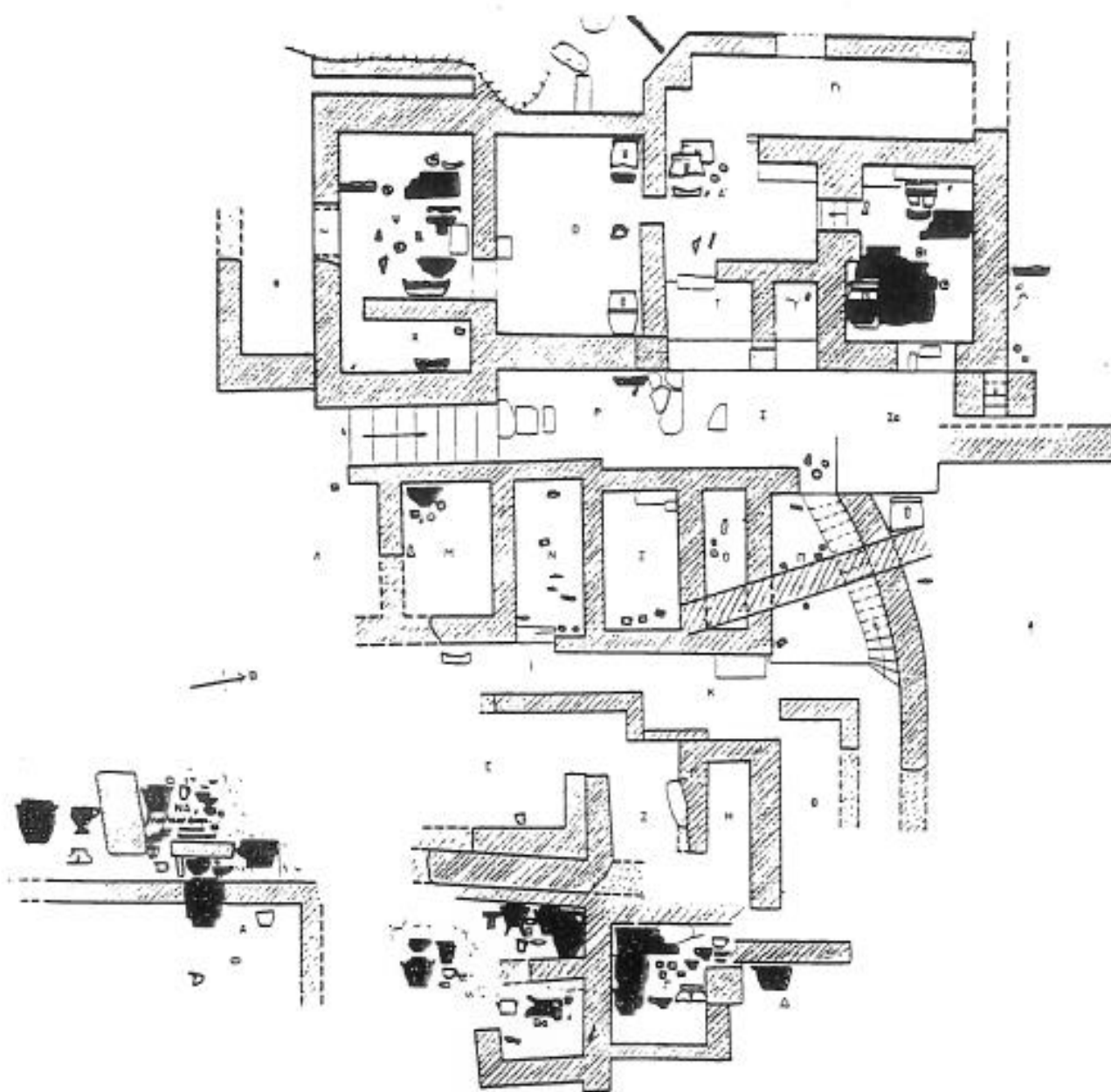
Εικ. 25: Ζάκρος: οικία Η. Το μετασκευασμένο πολύθυρο. Άποψη από δυτικά
(Πλάτων Λ., 1996: 75, εικ. 7)

Εικ. 26: Ζάκρος: συνοικία της πόλης στο Λόφο του Αγίου Αντωνίου
(Driessen, MacDonald, 1997: 239, fig. 7.87)

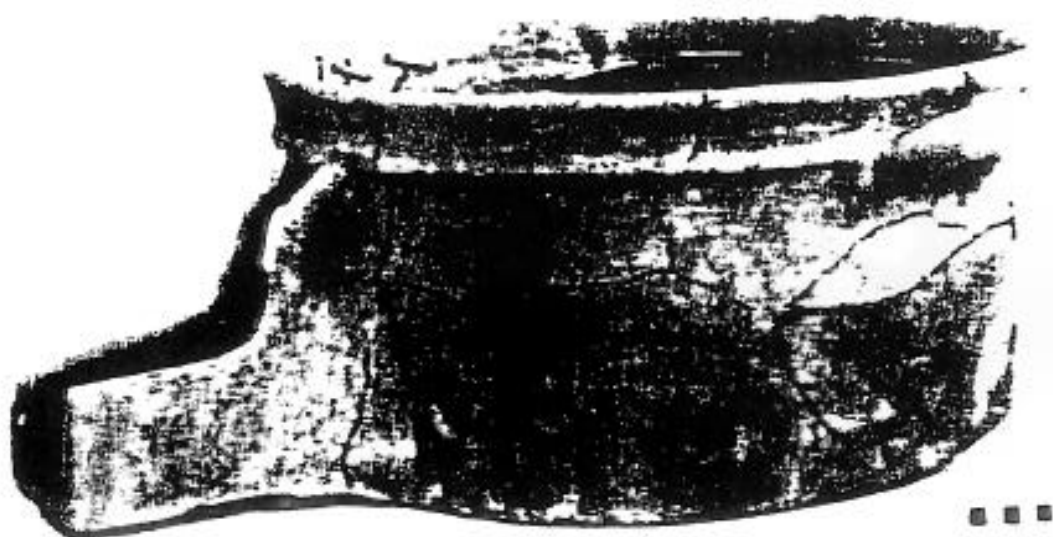

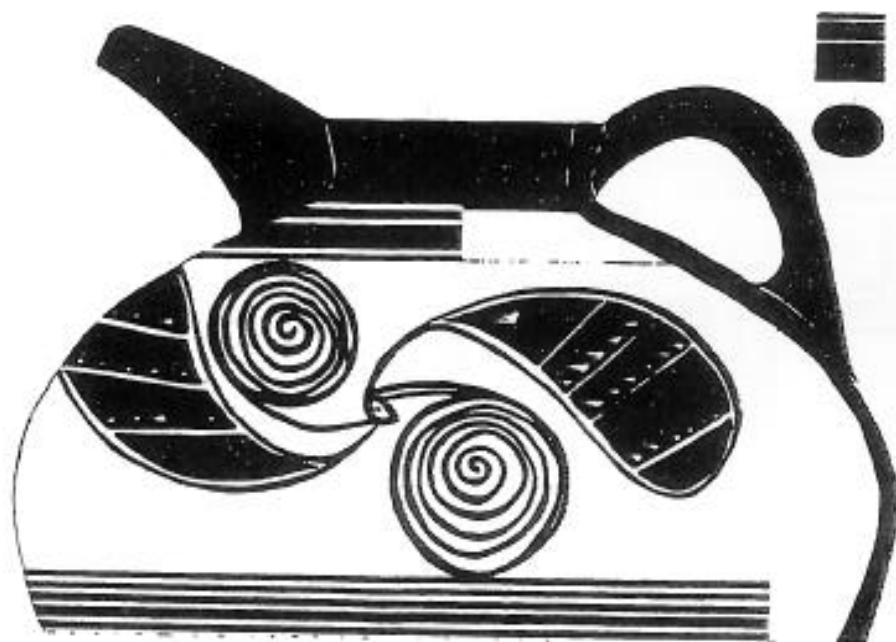
Εικ. 1: Χάρτης της Κρήτης με τις υπό μελέτη θέσεις

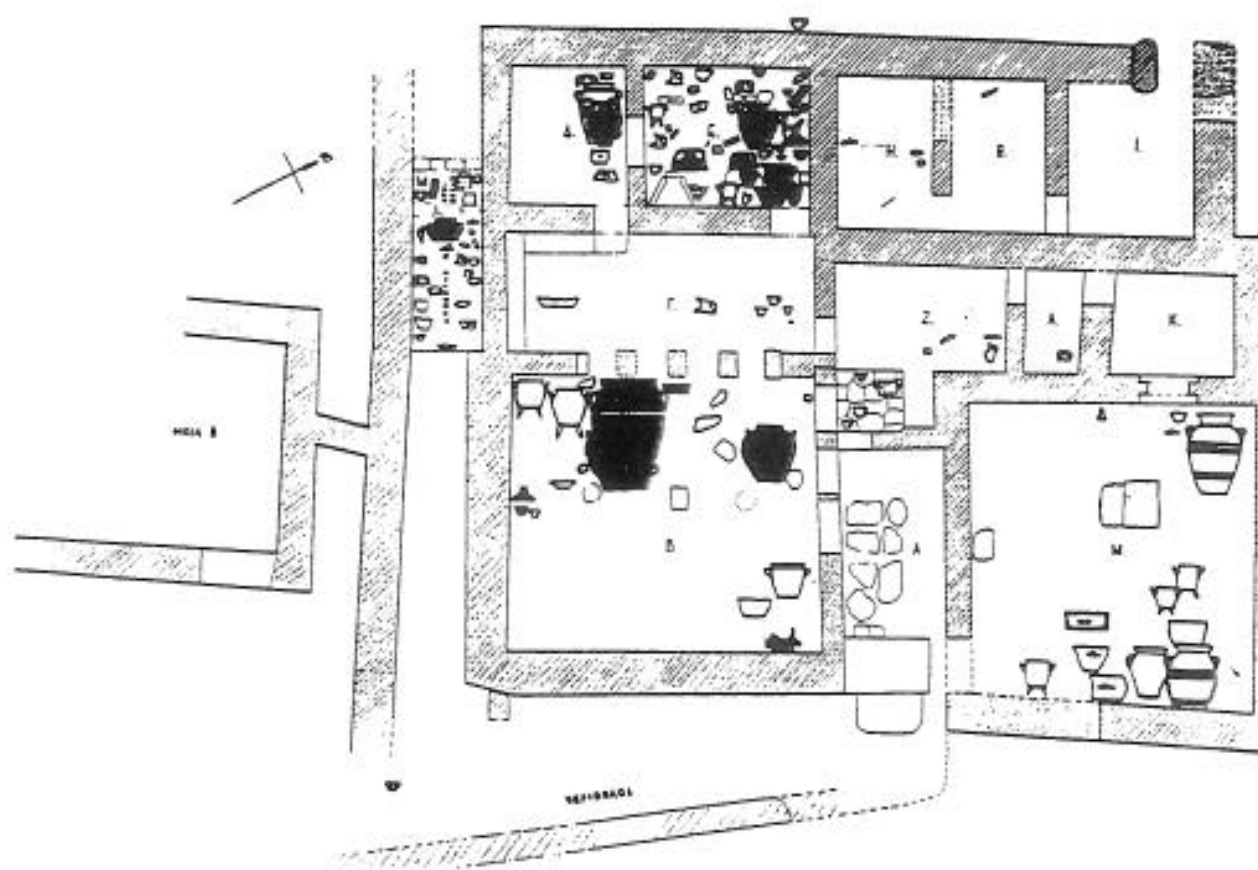
Εικ. 2: Κάτοψη της οικίας στον Προφήτη Ηλίο

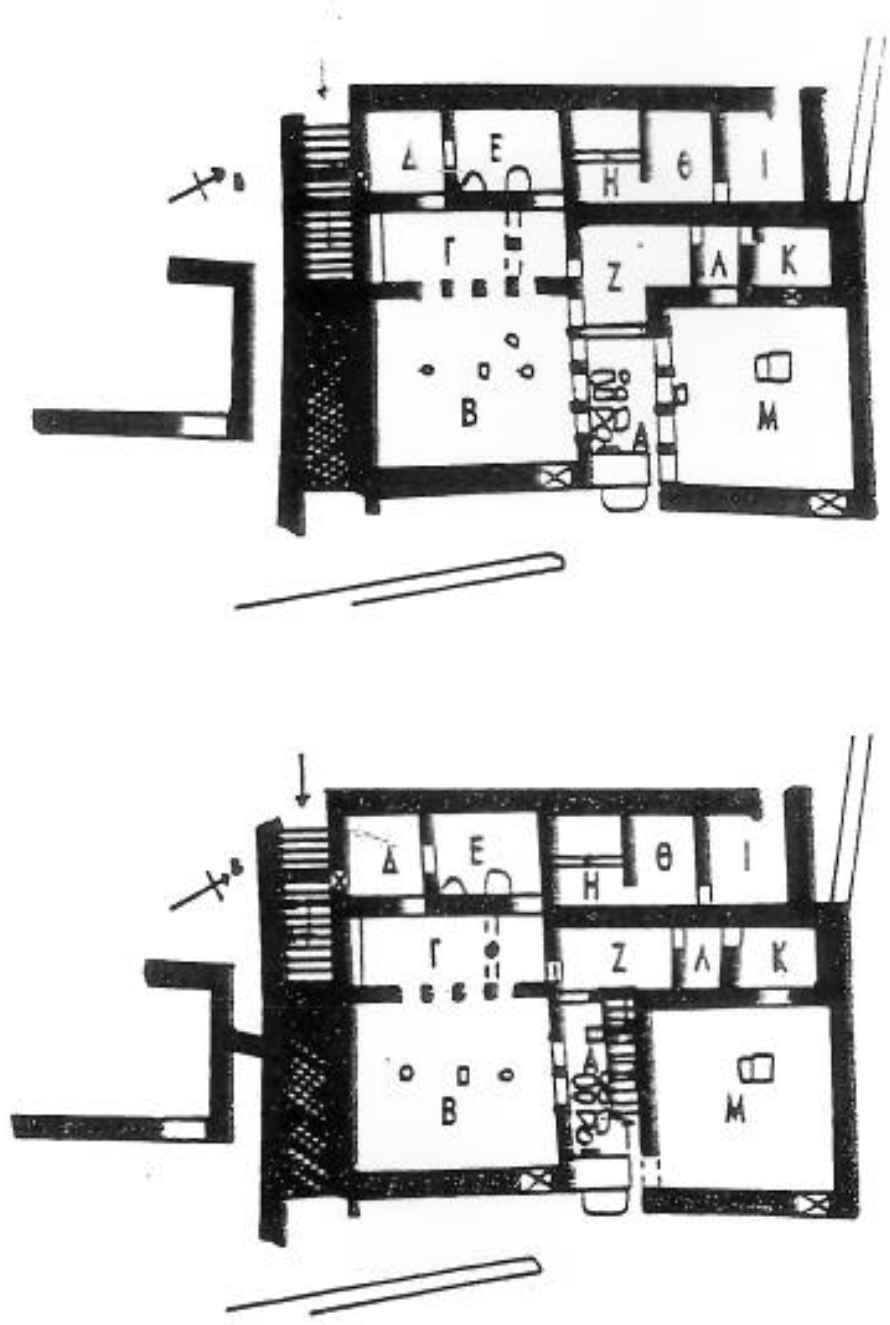
Εικ. 3: Ληγός από το δωμάτιο Ψ, στην οικία στον Προφήτη Ηλία

Εικ. 4: Γεφυρόστομη, πρόχους, από το δωμάτιο Βα, στην οικία στον Προφήτη Ηλία

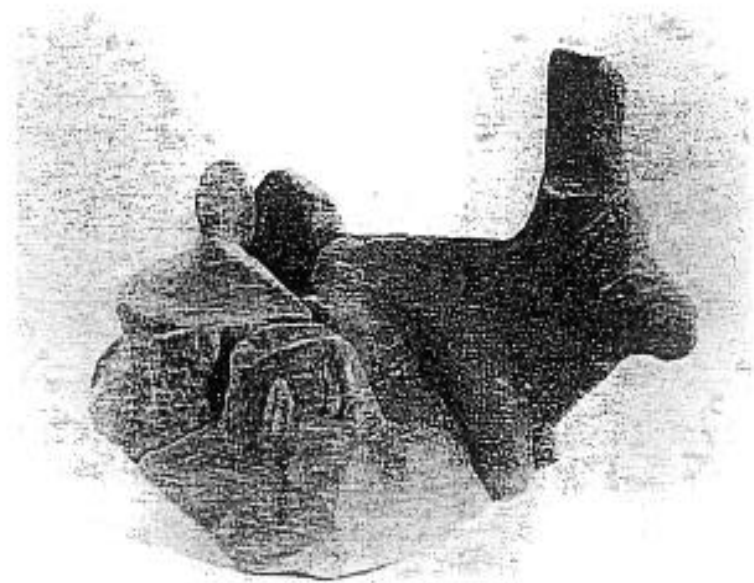
Εικ. 5: Αχλάδια: κάτοψη της οικίας Α

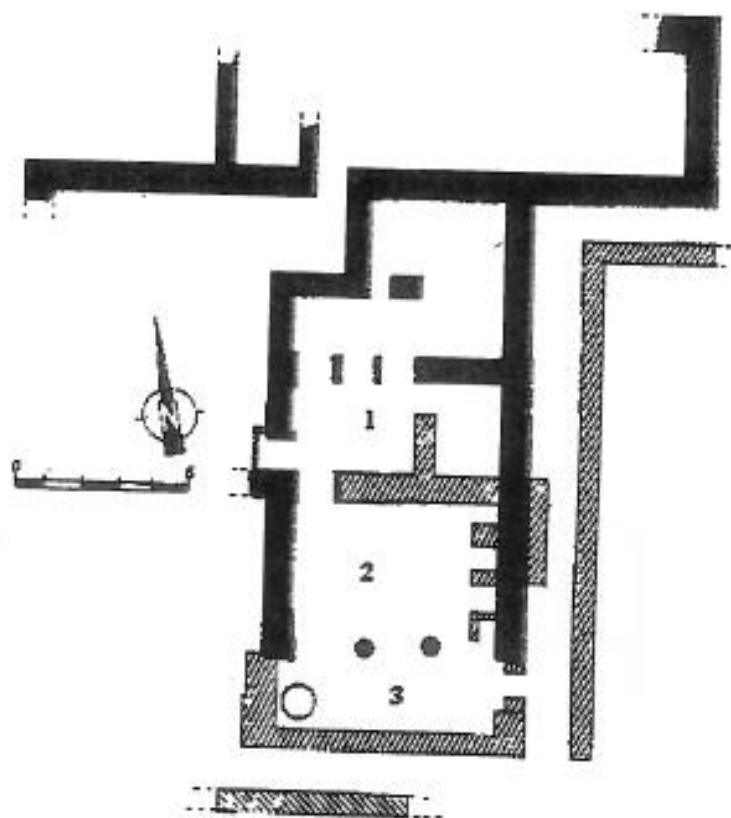
Εικ. 6: Αχλάδια: οικία Α. Ο: δύο αρχιτεκτονικές φάσεις

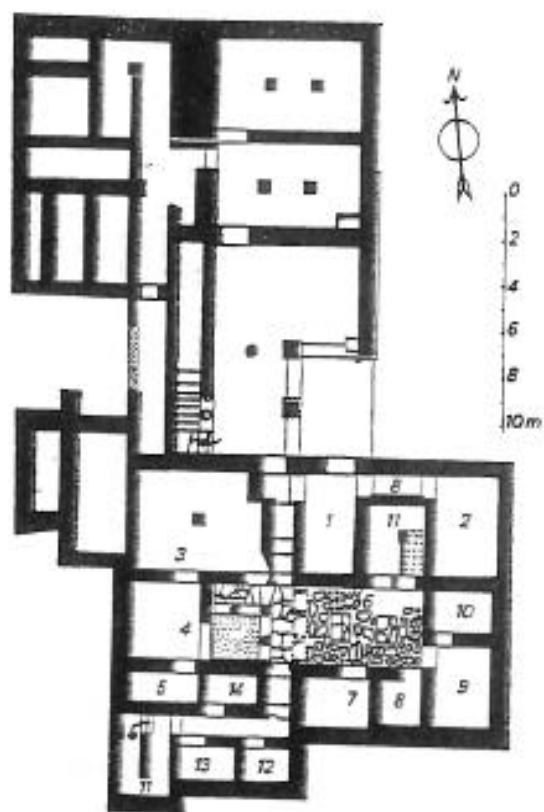
Εικ. 7: Αχλάδις: οικία Α. Πίθος από το δωμάτιο Β

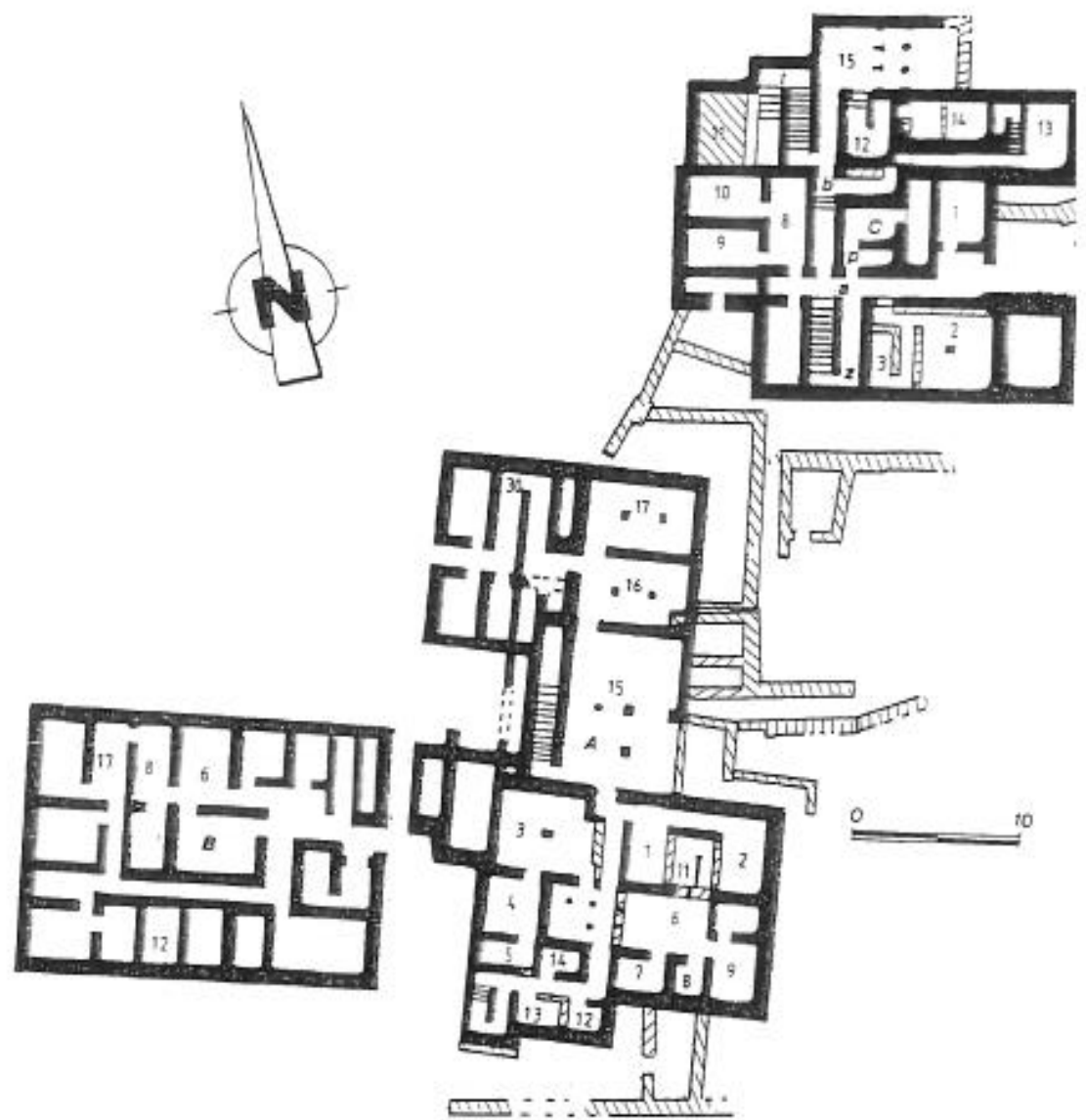
Ειρ. 8: Αχλάδια: οικία Α., δωμάτιο Β. Άνω μέρος αγγείου (ρυτού;), με πλαστική διακόσμηση αιγάρου

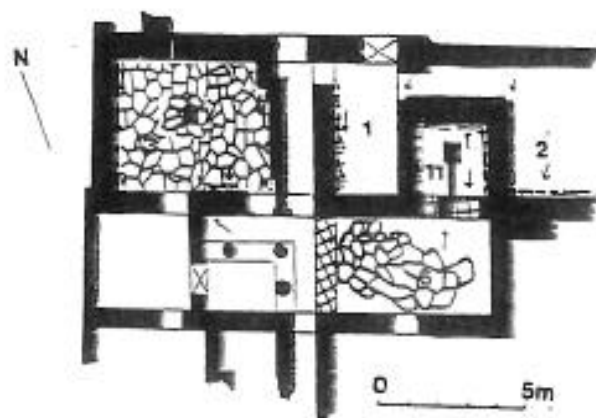
Εικ. 9: Νεροκούρου: κάτοψη της οικίας 1

Εικ. 10: Τύλισος: κάτοψη της οικίας Α

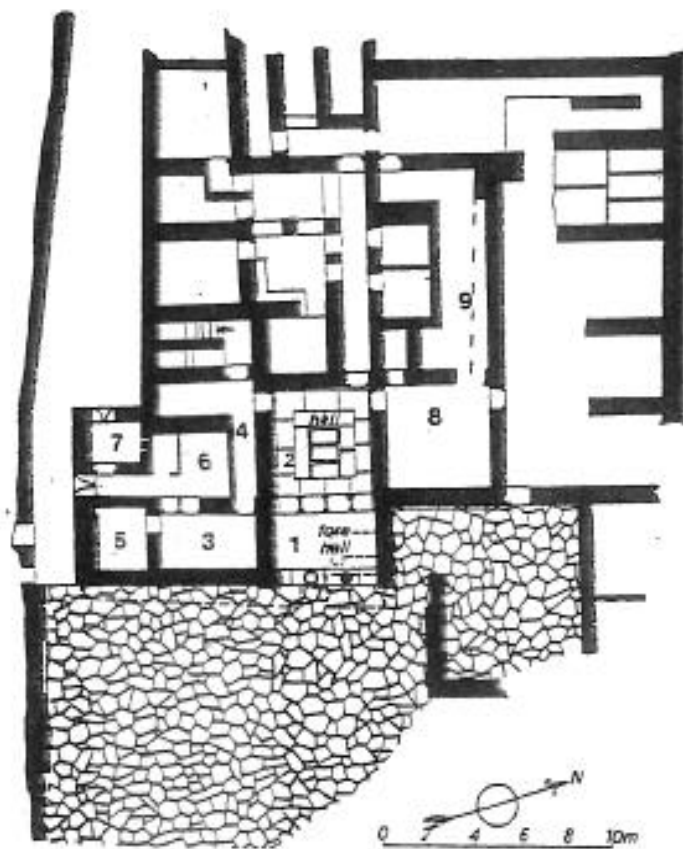
Εικ. 11: Τύλλισος: κάτοψη των οικιών Α, Β, Γ

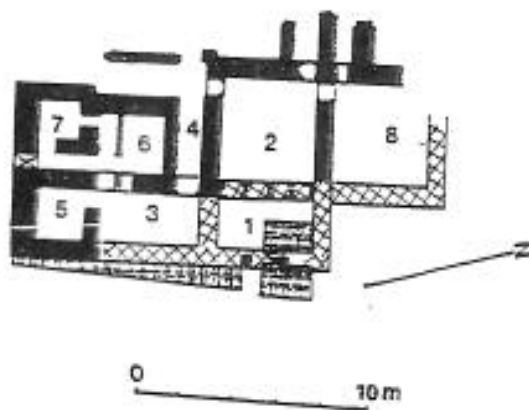
Εικ. 12: Τύλισος: κεντρικό τμήμα της οικίας Α

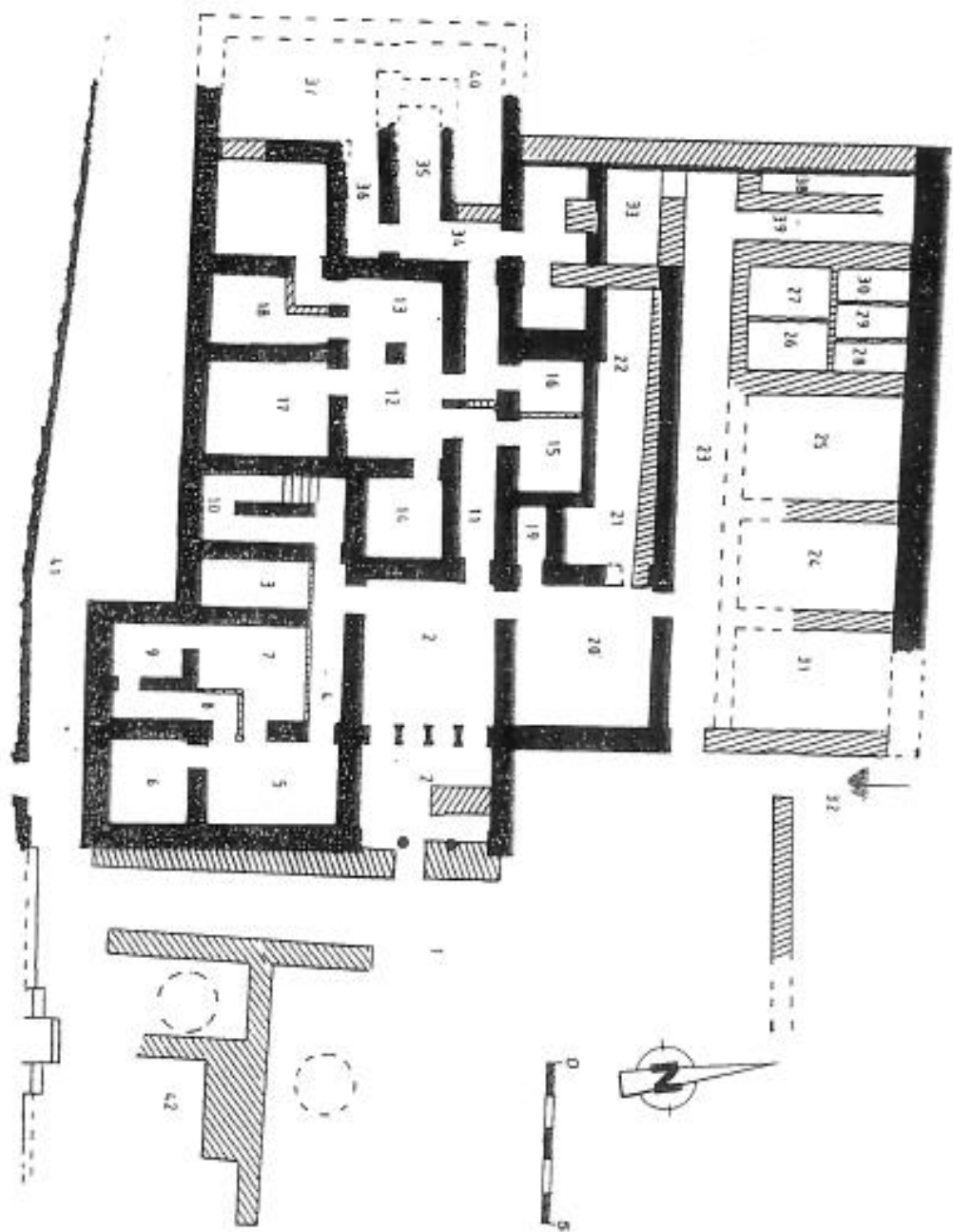
Εικ. 13: Τύλιος Α: σχέδιο έγγραφης πινακίδας Γραμμικής Α, από το δωμάτιο 5

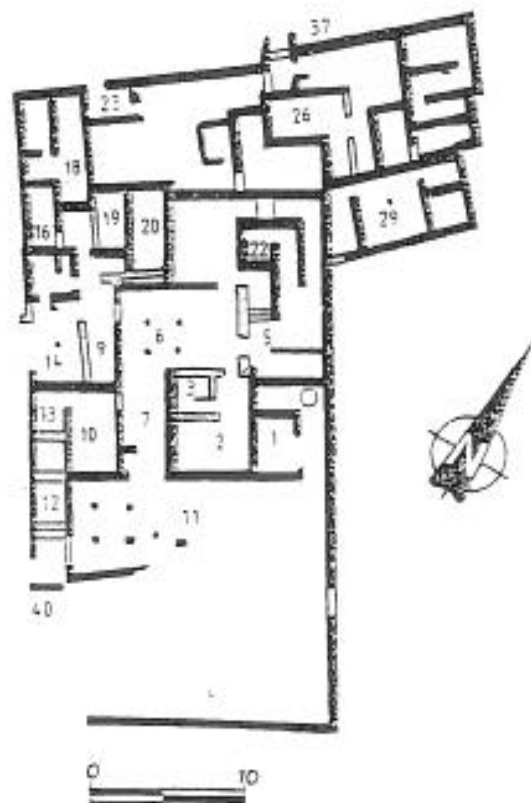
Εικ. 14: Νίρου Χάνι: κάτοψη της οικίας

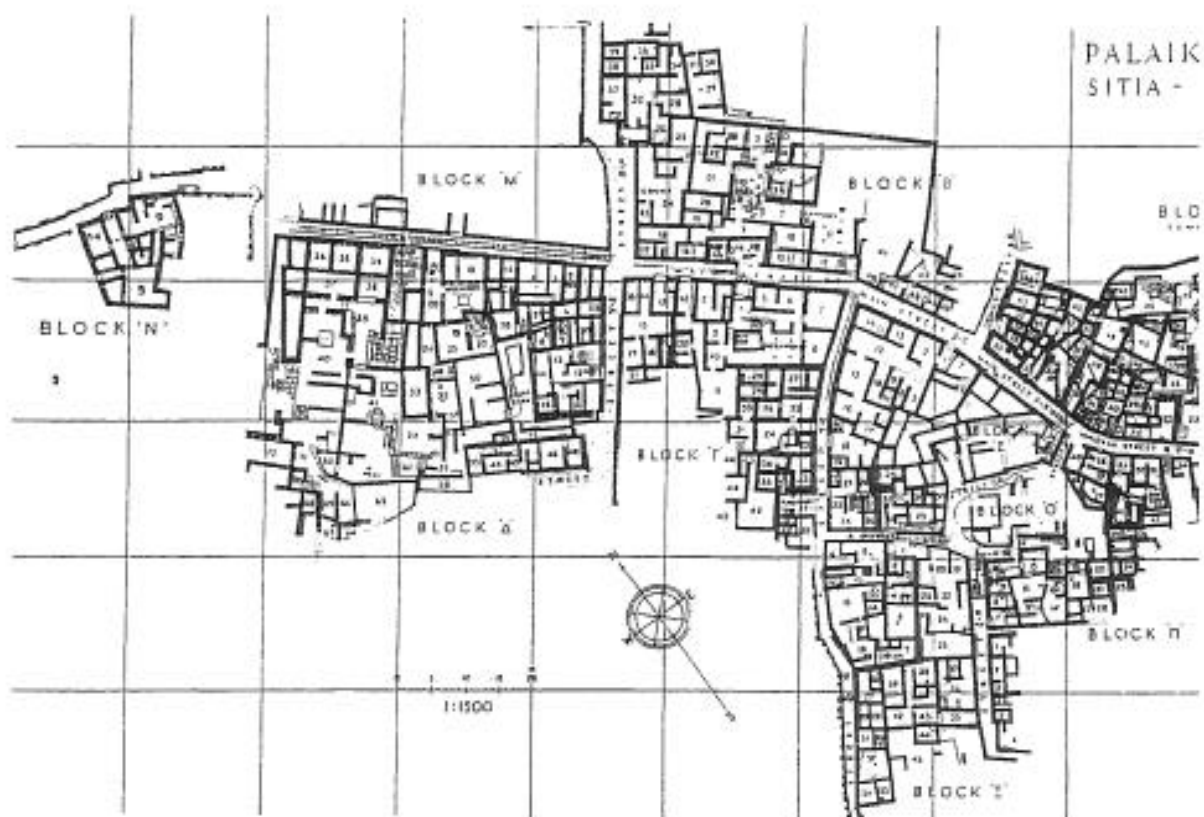
Εικ. 15: Νίρου Χάνι: αναπαράσταση των πιθανών μετασχηματισμών, στην περιοχή του πολύθυρου

Εικ. 16: Νίρου Χάνι: κάτοψη της οικίας, με επισήμανση των πιθανών μετασχηματισμών, σε όλη την έκτασή της

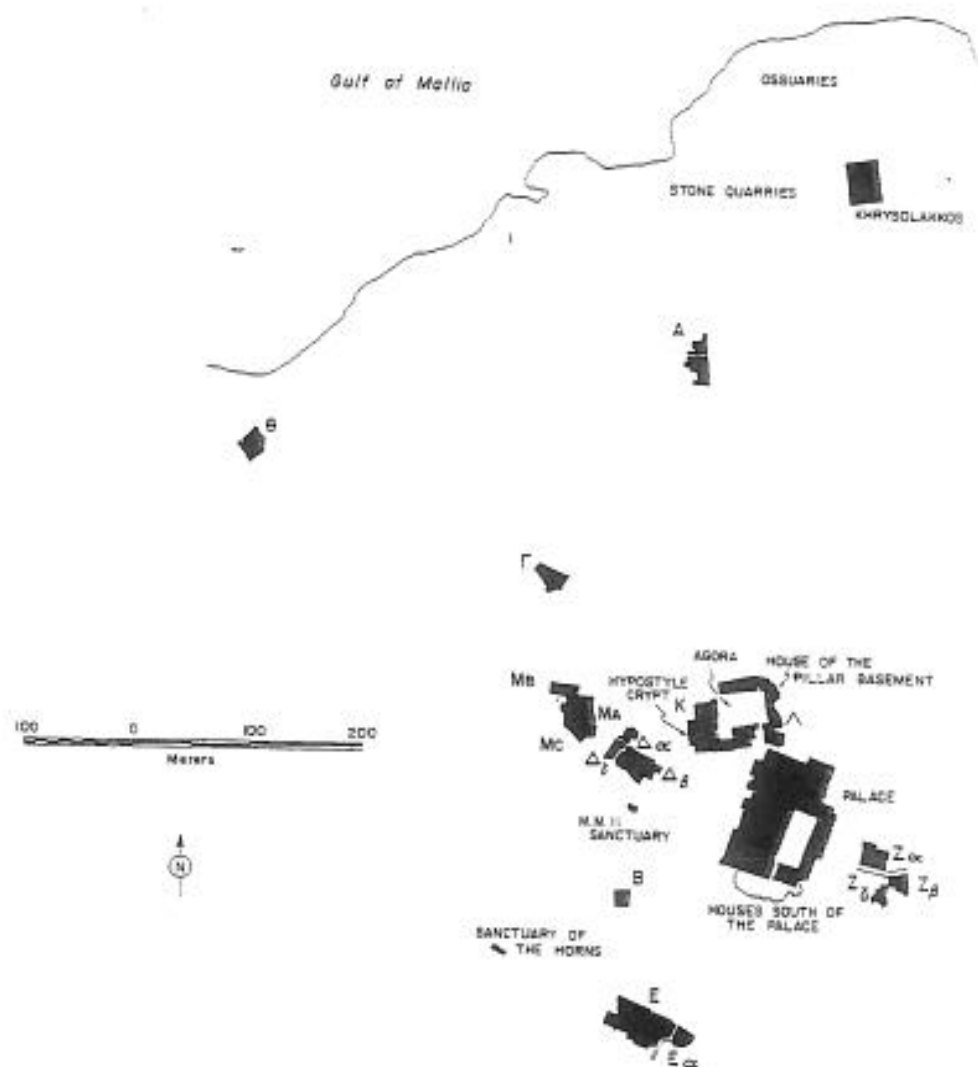
Εικ. 17: Παλαίκαστρο: κάτοψη της οικίας Β (1-22)

Εικ. 18: Παλαίκαстро: η νεοανακτορική πόλη

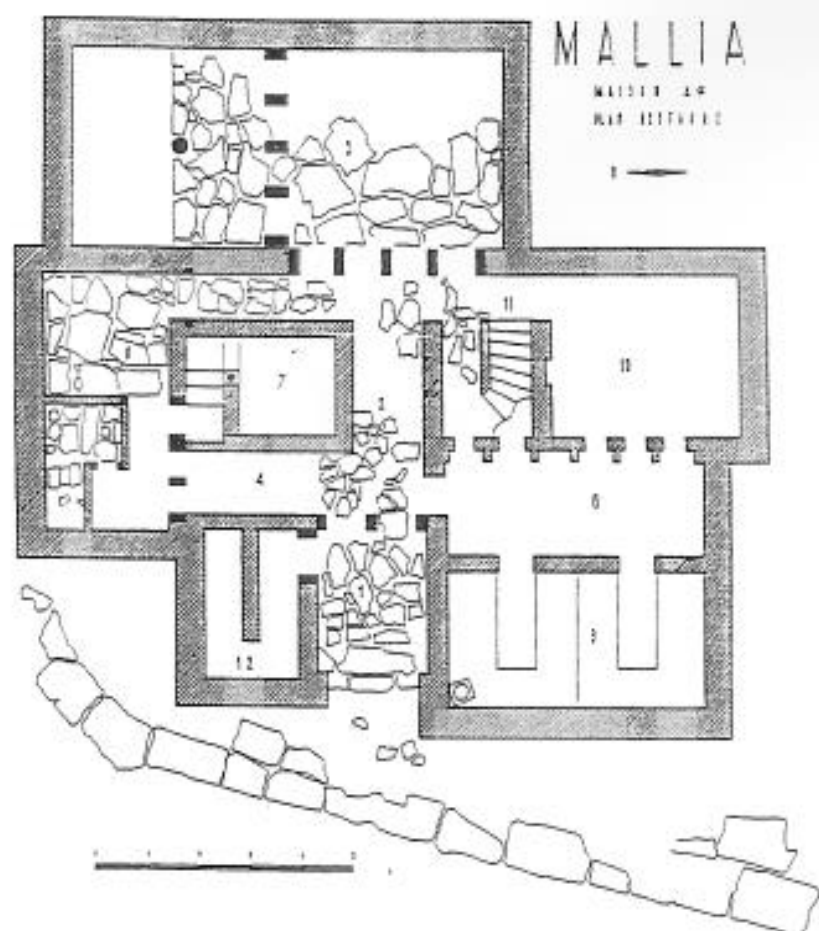

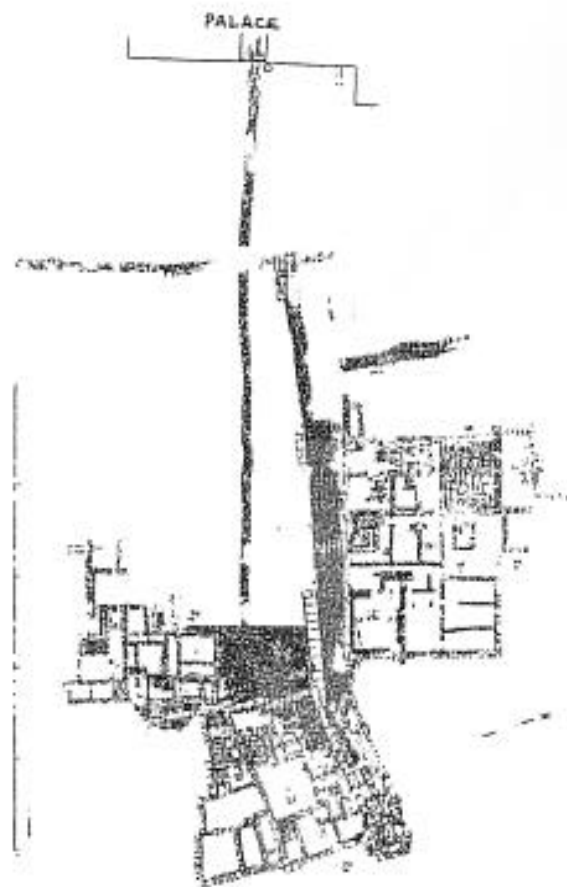
Εικ. 19: Γουρνιά: χάρτης της πόλης

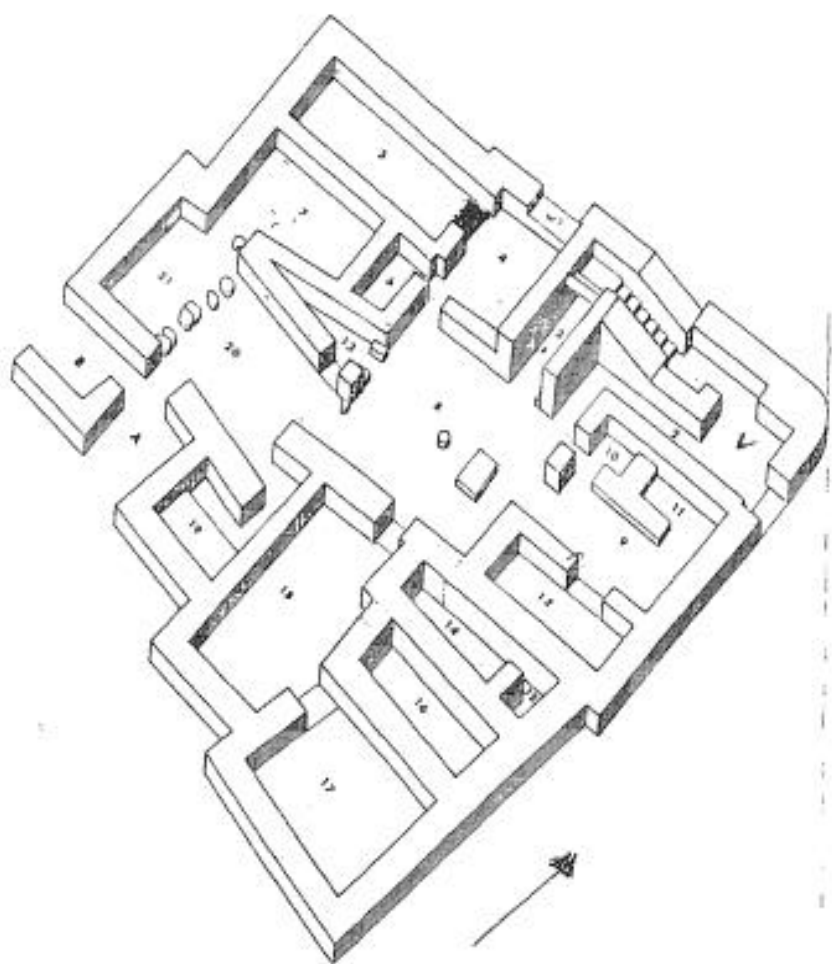
Εικ. 20: Μάλια: τοπογραφικός χάρτης της πόλης

Εικ. 21: Μάλια: κάτω της οικίας Δα

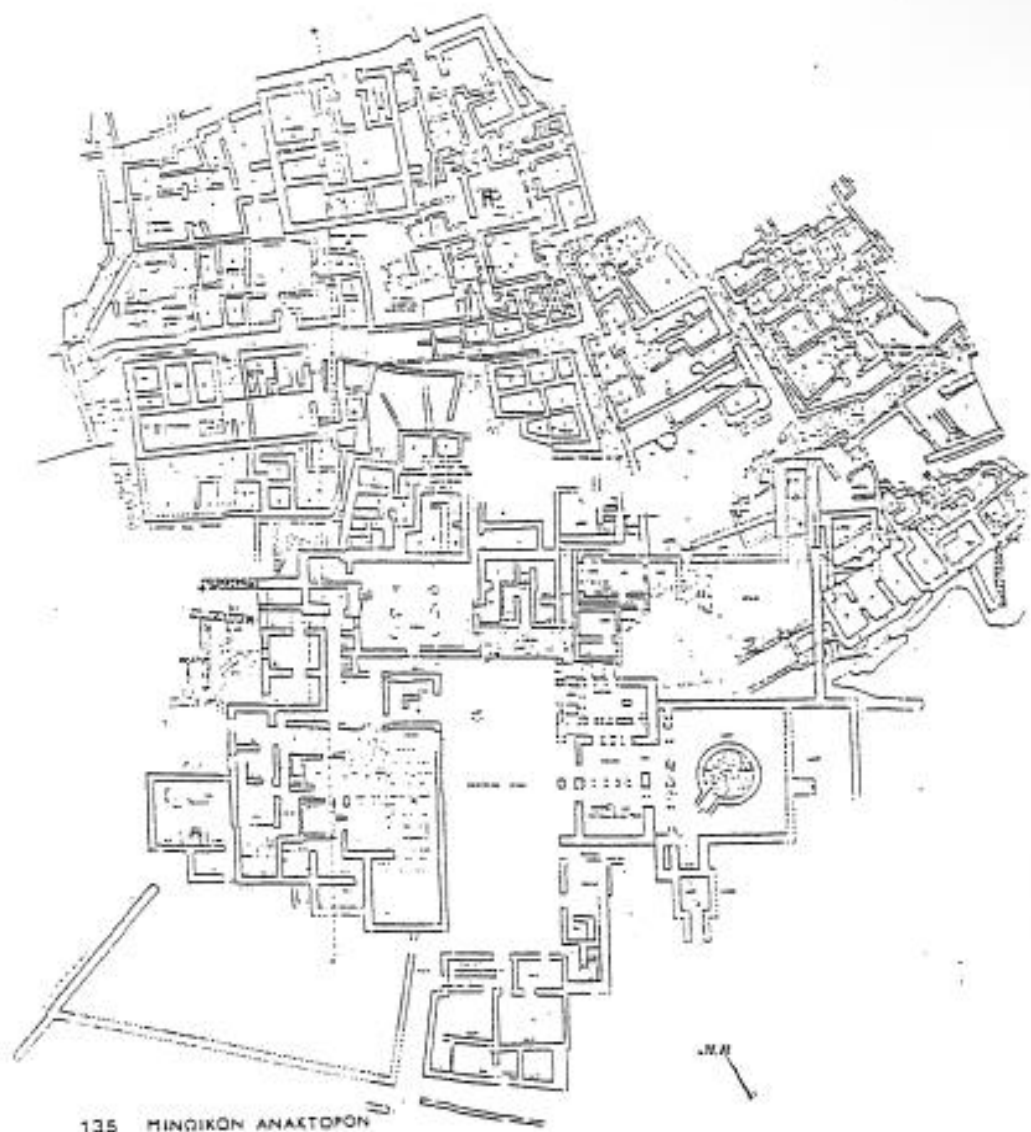

Εικ. 22: Μάλια: τομέας Z

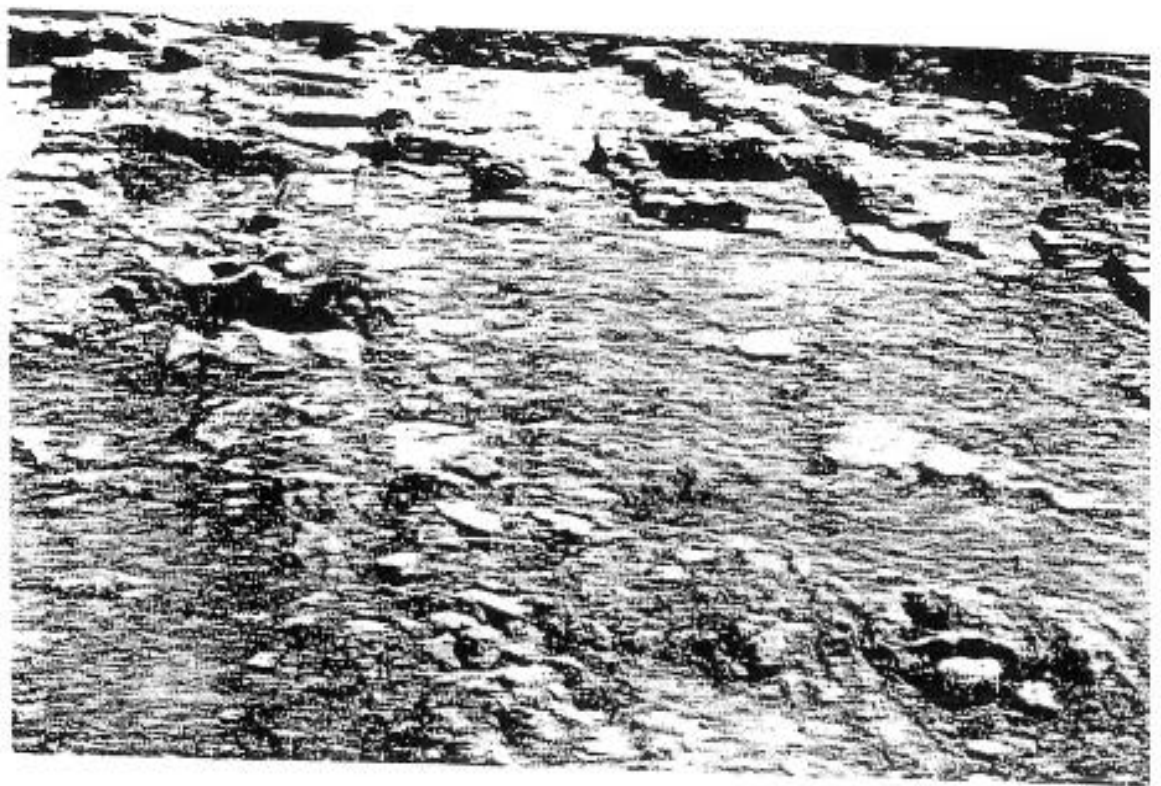

Εικ. 23: Μάλια: κάτοψη της οικίας Ζβ

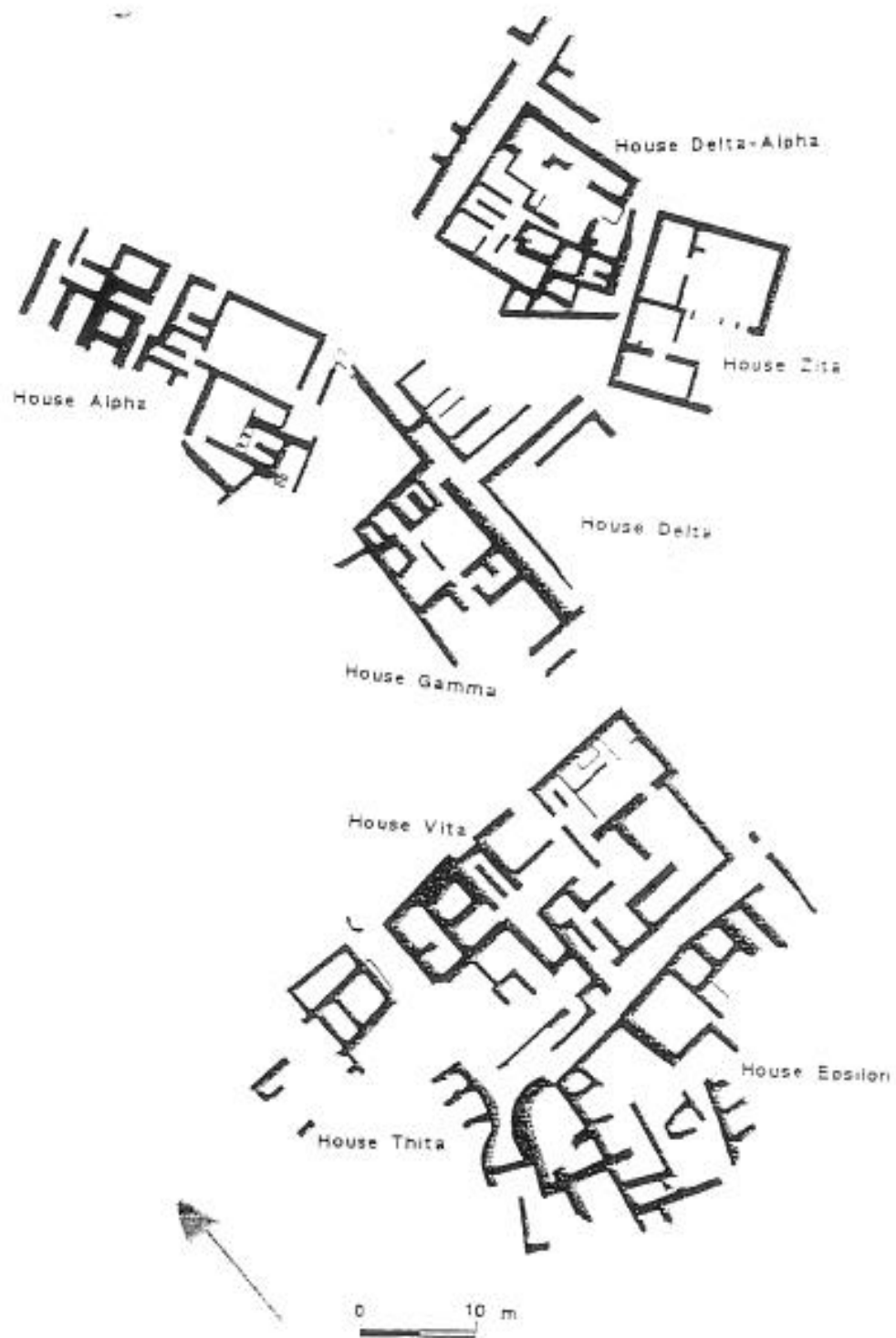

135 ΜΙΝΩΙΚΟΝ ΑΝΑΚΤΟΡΟΝ

Εικ. 24: Ζακρος: το ανάκτορο και η πόλη στο βόρειο λόφο

Εικ. 25: Ζάκρος; οικία Η. Το μετασχευασμένο πολύθυρο. Άποψη από δυτικά

Εικ. 26: Ζάκρος, συνοικία της πόλης στο λόφο του Αγίου Αντωνίου